

**AVRUPA BİRLİĞİ'NDE NEO-LİBERAL HEGEMONYA,
OTORİTER NEO-LİBERALİZM VE NEO-GRAMSCİYEN
ULUSLARARASI POLİTİK İKTİSAT TEORİSİ**

**THE NEO-LIBERAL HEGEMONY IN THE EUROPEAN
UNION, AUTHORITARIAN NEO-LIBERALISM, AND
NEO-GRAMSCIAN INTERNATIONAL POLITICAL
ECONOMY THEORY**

Alpaslan AKÇORAOĞLU¹

ÖZ

Neo-liberal politikaların Avrupa Birliği (AB)'nin derin iktisadi krizine ve uzun-dönemli durgunluğuna kalıcı bir çözüm getiremediği anlaşılmasına karşın, neo-liberalizm AB düzeyinde ideolojik egemenliğini (Gramsciyen anlamda hegemonik biçimde olmasa da) sürdürmektedir. Bu makale Avrupa entegrasyonu'nun neo-liberal yeniden yapılanmasının tarihsel gelişimini neo-Gramsciyen Uluslararası Politik İktisat (International Political Economy-IPE) literatürüne dayalı olarak incelemektedir. Avrupa entegrasyonu'nun politik iktisadi konusunda yapılan "eleştirel" IPE çalışmalarının büyük bölümü Robert W. Cox'un neo-Gramsciyen yaklaşıma dayalı olarak geliştirdiği "Dünya Düzeni" teorisine dayanmaktadır. Neo-Gramsciyen IPE tarihsel materyalist bir perspektiften ulusötesi ilişkilerin önemini vurgulamakta ve Avrupa entegrasyon sürecini ulusötesi sosyal güçler arasındaki mücadelenin bir sonucu olarak görmektedir. Makale ayrıca AB'de neo-liberal hegemonya'nın krizini, kriz sonrası dönemde AB'nin politik

---

¹ Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ankara, akcora@gazi.edu.tr

* Makale Geliş Tarihi: 22.03.2016
Makale Kabul Tarihi: 08.11.2016

iktisadında meydana gelen değişmeleri ve “otoriter neo-liberalizm” modelini neo-Gramsciyen yaklaşım çerçevesinde analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Neo-liberalizm, Neo-Gramsciyen Ulusötesicilik Teorisi, Avrupa Birliği, Organik Kriz, Bürokratik Otoriteriyenizm.

ABSTRACT

Although neo-liberalism has not been able to offer any lasting solution to the profound economic crisis and long-run stagnation of the European Union (EU), its ideological supremacy (non-hegemonic in Gramscian terms) has still proceeded in the EU. This article reviews the historical evolution of neo-liberal restructuring in the European integration from the perspective of neo-Gramscian International Political Economy (IPE) literature. The majority of the recent critical IPE studies in the political economy of European integration is based on Robert Cox’s “World Order” theory with neo-Gramscian foundations. Neo-Gramscian IPE emphasizes the significance of transnational relations from a historical materialist perspective and perceives that European integration process is the outcome of a struggle between transnational social forces. In addition, this article analyzes the crisis of neo-liberal hegemony in the EU, the changes in the political economy of the EU after the euro crisis, and the model of authoritarian neo-liberalism from a neo-Gramscian perspective.

Keywords: Neo-liberalism, Neo-Gramscian Transnationalism Theory, European Union, Organic crisis, Bureaucratic Authoritarianism.

GİRİŞ

Neo-liberal politikaların Avrupa Birliği’nin derin iktisadi krizine kalıcı bir çözüm getiremediği ve sürdürülebilir bir iktisadi büyümeyi sağlayamadığı anlaşılmasına karşın, neo-liberalizm AB düzeyinde ideolojik egemenliğini (Gramsciyen anlamda hegemonik biçimde olmasa da) sürdürmektedir. Diğer yandan, Stiglitz (2014) mali sıkılaştırma (kemer sıkma) politikalarının sürdürülmesinin Avrupa’yı uzun dönemli bir durgunluğa (stagnasyon) sürükleyebileceğini ileri sürmektedir. Çok şiddetli bir (neo-liberal) kapitalist kriz

karşısında AB elitlerinin Avrupa entegrasyonu'nu anti-demokratik biçimde yeniden yapılandığı görülmektedir. Avro krizi sonrası çevre kriz ülkelerine dayatılan “mali kemer sıkma” programları ve Avro bölgesine üye ülkelerde anayasal statü kazanan mali disiplin düzenlemeleri AB düzeyinde “otoriter neo-liberalizm”in kurumsallaştırılmaya çalışıldığını göstermektedir. Bu makale Avrupa entegrasyonu'nun neo-liberal yeniden yapılanmasının tarihsel gelişimini neo-Gramsciyan Uluslararası Politik İktisat (International Political Economy-IPE) literatürüne dayalı olarak incelemektedir. Avrupa entegrasyonu'nun politik iktisadı konusunda yapılan “eleştirel” IPE çalışmalarının büyük bölümü Robert W. Cox'un neo-Gramsciyan yaklaşıma dayalı olarak geliştirdiği “Dünya Düzeni” teorisine dayanmaktadır. Makale ayrıca AB'de neo-liberal hegemonya'nın krizini, kriz sonrası dönemde AB'nin politik iktisadında meydana gelen değişimleri ve “otoriter neo-liberalizm” modelini neo-Gramsciyan yaklaşım çerçevesinde analiz etmektedir. Bu çalışma temel olarak Avrupa entegrasyonu'nun politik-iktisadına yönelik neo-Gramsciyan IPE literatürünün gözden geçirilmesine dayanmaktadır.

Dünya kapitalizmi 1970'lerden itibaren “küreselleşme” olarak adlandırılan köklü bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Dünya kapitalizm tarihinde yeni bir aşamayı temsil eden küreselleşme sürecinde ulusal ve bölgesel ekonomiler yeni bir küresel üretim ve finans sistemine entegre olmuşlardır. Avrupa kapitalizmi ve Avrupa entegrasyonu küresel ekonominin bu dönüşümünden derin biçimde etkilenmiştir. Kapitalist küreselleşme ile ilintili bir süreç ise “ulusötesi sınıf” oluşumudur. İktisadi küreselleşme süreci sınıf ve sosyal grup oluşumunun merkezini ulus-devletten küresel sisteme doğru değiştiren koşulları yaratmıştır. Ulus-devlet merkezli ortodoks uluslararası ilişkiler teorilerinin önemli bir sorunu küresel politik iktisadı ulusötesi sınıflar ve gruplar bakımından kavramamıza olanak tanımamasıdır (Van Apeldoorn, 2002. 31-32).

Neo-Gramsciyan teoriye göre, küreselleşme iktisadi (maddi) düzeyde üretimin ve finansın ulusötesileşmesini, ideolojik düzeyde ise Keynesyenizmden neo-liberalizme geçişi ifade etmektedir (Bieler ve Morton, 2004: 4). Neo-liberalizm 1980'lerden itibaren küresel düzeyde egemen bir ideoloji olarak Keynesyenizmin veya “yönetilen kapitalizmin” yerini almıştır. Yükselen neo-liberal güçlerin “organik entellektüelleri” olan neo-klasik iktisatçıların 1970'lerden itibaren Keynesyenizme ve sosyal refah devletine karşı bir entelektüel ve ideolojik saldırı başlattıkları görülmektedir.² Neo-liberal entellektüellerin (Friedrich von Hayek ve Milton Friedman gibi) savundukları düşünceler örgütlü emeğin gücünü kırmayı amaçlayan ulusötesi kapitalist sınıfın çıkarlarıyla uyumuştur (Overbeek ve Van der Pijl, 1993). Neo-liberal

² Gramsci'ye göre “organik entellektüeller” egemen sosyal güçlerin belirli fraksiyonlarını temsil ederler. Ayrıntılı açıklama için Bölüm 6'ya bakılabilir.

politikaların en önemlileri şunlardır: serbest uluslararası ticaret, serbest sermaye hareketi, sıkı para politikası, para politikasının üstünlüğü (maliye politikasına oranla), bütçe disiplini, işgücü piyasalarının esnekliği, kamu şirketlerinin ve hizmetlerinin özelleştirilmesi, sosyal devletin zayıflatılması, işçi sendikalarının gücünün azaltılması (Hermann, 2007: 62).

Neo-Gramsciyen teori Avrupa entegrasyonu'na yönelik ortodoks yaklaşımların büyük oranda ihmal ettiği bazı konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlardan birincisi, Avrupa entegrasyonu'nun dönüşüm sürecinin daha geniş küresel değişim süreci bağlamında incelenmesidir. Avrupa'nın yeniden yapılanma süreci küresel kapitalist yeniden yapılanma süreci tarafından biçimlendirilmiştir. Dolayısıyla, neo-Gramsciyen yaklaşım küresel politik iktisattaki değişme (küreselleşme) ile Avrupa'nın politik iktisadındaki değişme (Avrupa entegrasyonu'nun neo-liberal yeniden yapılanması) arasındaki ilişkileri vurgulamaktadır. Buna karşın, küresel ve Avrupa düzeyindeki değişme arasındaki bağlantı bir düzeyin diğerini belirlediği deterministik bir biçimde açıklanmamakta, birbirine rakip sosyal güçlerin küresel düzeyde değişen koşullar karşısında formüle ettikleri alternatif siyasal stratejik projelerin mücadelesi olarak kabul edilmektedir (Van Apeldoorn, 2002: 2-6).

İkinci olarak, neo-Gramsciyen teori entegrasyon sürecinin sosyo-ekonomik içeriğine odaklanmakta ve bu alanda yeni bir "sorunsalın" temellerini oluşturmaktadır. Neo-Gramsciyen IPE yaklaşımı Avrupa düzenindeki neo-liberal dönüşümü, Avrupa'nın sosyo-ekonomik yönetim rejiminin oluşturulmasında "sosyal güçlerin" rolü ile açıklamaya çalışmaktadır. Böyle bir analizin yapılabilmesi için, Avrupa entegrasyonu'nu yalnızca ulus-devletten uluslararası düzeye egemenlik transferi perspektifinden inceleyen ana-akım uluslararası ilişkiler ve entegrasyon teorilerinin sınırlı çerçevelerinin aşılması gerekmektedir (Van Apeldoorn, 1998: 13). Avrupa entegrasyonuna ilişkin bu ortodoks yaklaşımlar temel olarak entegrasyonun kurumsal biçimini açıklamaya çalışırken, entegrasyonun sosyo-ekonomik içeriğini veya John Rugie'nin vurguladığı gibi, belirli bir uluslararası düzenin altında yatan yapıyı ve onun "sosyal amacını" analiz dışında bırakmaktadırlar (Rugie, 1982: 382).

Avrupa düzeninin sosyal amacını anlamak için onun (sosyal) üretim ilişkileri içinde yerleşmiş sosyal temellerini incelememiz gerekmektedir (Van Apeldoorn, 2002: 13-17). Avrupa entegrasyonu'na ilişkin geleneksel yaklaşımlar bu sosyal temelleri içermemektedir, çünkü bu yaklaşımlar yalnızca devletlerin veya uluslararası/uluslararası kamu organlarının siyasal otoritesi ile ilgilenmekte ve dolayısıyla dar biçimde tanımlanmış bir iktidar (güç) sorunu üzerinde yoğunlaşmaktadırlar (Rugie, 1982). Bu dar bakış açısını aşmak için, siyasal otoriteden veya dar anlamda devletten kaynaklanmayan fakat devlet gücünün

temellerini oluşturan sosyal güçlerden (sınıflardan) kaynaklanan bir “sosyal güç” kavramını analize dahil etmemiz gereklidir. Geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri devleti sosyal tabanından soyutlamıştır. Buna karşın, neo-Gramsciyen teori devlet-toplum kompleksini uluslararası ilişkilerin temel varlığı olarak görmektedir (Cox, 1986: 205). Dolayısıyla, neo-Gramsciyen teori devlet gücü üzerinde değil, devlet-toplum ilişkileri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Devlet-toplum ilişkileri incelenerek, sosyal gücün siyasal güç ile nasıl bütünleştiği ve bunun uluslararası düzleme nasıl yansıdığı anlaşılabilir.

Ayrıca, küresel politikanın bir eleştirel teorisi olarak Neo-Gramsciyen IPE birbirleriyle ilişkili beş konuda geleneksel uluslararası ilişkiler teorisinin ötesine geçmektedir (Van Apeldoorn, 2002: 16). Birincisi, toplumun kapitalist niteliğini ve sınıf analizini geri getirmektedir. İkincisi, düşüncelerin rolünü vurgulamakta fakat idealizmi reddetmektedir. Üçüncüsü, “ulusötesi ilişkiler” analize dahil edilmekte ve ulusötesi ilişkilerin artışı sermayenin küresel genişlemesi ile ilişkilendirilmektedir. Dördüncüsü, ulus-devlet merkezli bir teorik yaklaşım yerine, sosyal aktörlerin (güçlerin) uluslararası ilişkilerdeki rolü analize katılmaktadır. Beşincisi, neo-Gramsciyen IPE’nin yapı-fail sorununa yaklaşımı Avrupa entegrasyonu’na ilişkin ortodoks teorilerin benimsediği metodolojik bireycilik yaklaşımından farklıdır ve diyalektik bir yaklaşım çerçevesinde hem failin ve hem de yapının ontolojik olarak öncelikli olmasını reddetmektedir (Van Apeldoorn, 2002: 13-15).

1. NEO-GRAMSCIYEN IPE, KÜRESEL POLİTİK İKTİSAT VE AVRUPA ENTEGRASYONU

Robert Cox’un eleştirel teori anlayışı pozitivist “problem çözen teoriden” farklıdır. Varolan düzeni veri olarak alan ve onu bütünüyle “tarih dışı” (ahistorical) bir yaklaşımla inceleyen pozitivist gelenek, kendisini şimdiki sistemin özgül operasyonel sorunlarını analiz etmek ve çözümler önermekle sınırlamaktadır (Cox, 1986: 208). Pozitivist gelenek içinde bir genel teori formüle etmek yerine, neo-Gramsciyen Uluslararası Politik İktisat (veya Ulusötesi Tarihsel Materyalizm) farklı bir bilgi hedefi ile teori kurmaktadır. Eleştirel teori dünyanın varolan düzeninin nasıl oluştuğunu sorgulamakta, kurumları ve sosyal güç ilişkilerini veri olarak kabul etmemekte ve onların kökenlerini, değişme sürecinde olup olmadıklarını ve hangi koşullarda değişebileceklerini incelemektedir (Cox, 1986: 208). Avrupa dönüşümünün eleştirel bir teorisi olarak ele alındığında, neo-Gramsciyen teori şimdiki siyasal-kurumsal ve sosyo-ekonomik Avrupa düzeninin nasıl oluştuğunu, önceki Avrupa düzenlerinden nasıl farklılaştığını ve gelecekteki bir dönüşüm için koşulların neler olduğunu sorgulamaktadır (Van Apeldoorn, 2002: 34).

Başlangıçtan itibaren Avrupa entegrasyonu'na ilişkin çalışmalara neo-fonksiyonalist ve hükümetlerarası (intergovernmentalist) teorilerin egemen olduğu görülmektedir. Hükümetlerarası yaklaşım neo-realist paradigma ile ilişkilendirilebilir ve katılımcı devletler arasındaki görece güç dağılımının sonuçları belirlediği devletler-arası pazarlık üzerinde yoğunlaşır. Bu ise en güçlü üye ülkeler, onların ulusal gündemleri ve pazarlık etme konusundaki davranışları üzerinde odaklanılmasına neden olmaktadır (Van Apeldoorn, 2002: 34). Hükümetlerarası yaklaşımın devlet-merkezli ontolojisi içinde hem ulusötesi aktörler yadsınmakta ve hem de sosyal güçler analizden bütünüyle dışlanmaktadır. Devlet uluslararası ilişkilerin merkezi aktördür ve toplumdan ayrı bir varlık olarak görülmektedir (Van Apeldoorn, 2002: 37). Neo-fonksiyonalist teorinin temel düşüncesine göre, entegrasyon kendi kendine sürdürülebilir bir süreçtir ve entegrasyon kendini varsayılan federal nihai amaca yönelik olarak ileri doğru geliştirir (Haas, 1968). Dolayısıyla, neo-fonksiyonalist birincil olarak sosyo-ekonomik içerik ile değil, kurumsal biçim ile ilgilenir. Sosyal aktörlerin ve ulusal hükümetlerin sıklıkla çatışan çıkarları ve ideolojileri nedeniyle Avrupa entegrasyonuna ilişkin stratejilerinin farklılaşması entegrasyon dinamikleri bakımından önemli görülmemektedir. Neo-fonksiyonalist gruplar içinde ve arasındaki güç sorununu da incelememekte ve neden bazı grupların diğerlerinden daha güçlü olduğunu ve dolayısıyla Avrupa entegrasyonu'nun gündemini belirlemede daha başarılı olduğunu açıklamamaktadır (Van Apeldoorn, 2002: 36).

Neo-Gramsciyen IPE'nin kapitalist toplum yapısını analizine dahil etmesi sayesinde, toplumdaki bazı grupların nasıl veya neden sosyal yapıları kendi lehlerine yeniden üretmek veya dönüştürmek konusunda daha fazla güce sahip olduğunu anlamak kolaylaşmaktadır (Holman, 1993: 13). Kapitalist sosyal ilişkiler egemenlik ilişkileridir, çünkü üretim araçları üzerindeki mülkiyetin eşitsiz yapısı nedeniyle maddi olanaklar eşitsiz biçimde dağılmaktadır. Kapitalist üretim sürecinin yarattığı bu eşitsiz güç ilişkileri kapitalist toplumun sınıf yapısının incelenmesi ile anlaşılabilir. Buna karşın, neo-Gramsciyen teori sınıf konumu (yapısı) ile sınıfa ilişkin pratiğin (failin) karşılıklı olarak birbirlerini etkilediğini kabul etmekte ve sınıf yapısının belirleyici rolünü vurgulayan Poulantzas (1978)'in yapısalcı-deterministik yaklaşımını reddetmektedir. Neo-Gramsciyen teori, küresel siyasetin analizinde "sınıf failinin" merkezi rolüne özel bir önem vermektedir. Neo-Gramsciyen yaklaşımda yapısal değişmeyi anlamak için sınıf mücadelesine vurgu yapılması ve ekonomizmin reddedilmesi, belirli yapısal sınırlar içinde sınıf failinin fark yaratabilmesine olanak tanır. Modern küresel politika içinde birbirine rakip (fakat ortak çıkarlar doğrultusunda birleşmeye çalışan) ulusötesi kapitalist elitler önemli bir yer işgal etmektedirler (Risse-Kappen, 1995). Bu elitlerin "faili (temsilcisi)" ulusötesi siyasal olguları anlamak açısından kritik önemdedir, çünkü hem ulusal ve hem de

uluslararası/uluslarüstü yönetim düzeylerinde gündem belirleyebilmekte ve ayrıca politikaları ve bu politikaların ideolojik çerçevesini biçimlendirebilmektedir.

Neo-Gramsciyen IPE ortodoks uluslararası ilişkiler teorilerinin ontolojik ve epistemolojik varsayımlarının radikal bir eleştirisini içermektedir. Neo-Gramsciyen teori, sosyal eylemin bireyci ve rasyonalist bir anlayış ile incelendiği ana-akım uluslararası ilişkiler teorisine karşı çıkmaktadır (Van Apeldoorn, 2002: 14). Bireycilik sosyal sistemlerin bütün özelliklerinin bireysel faillerin özelliklerine indirgenebileceğini varsaymaktadır. Buna karşın, neo-Gramsciyen yaklaşıma göre sosyal ilişkiler faillerin çıkarlarını ve kimliklerini şekillendirdiğinden, fail ancak belirli sınırlayıcı yapısal kısıtlar altında bir fark yaratabilir (Bieler, 2005: 517). Diğer yandan, Antonio Gramsci tarihsel materyalizmi, ortodoks Marksizmin ekonomizminden ve bilimsel yapısalcılığından farklı biçimde formüle etmeye çalışmış ve sosyal oluşumların yeniden üretilmesi ve dönüştürülmesinde bilinçlenme, ideoloji, kültür ve kolektif (sınıf) failin rolünü vurgulamıştır (Bieler, 2005: 514). Dolayısıyla, bir yandan iradeci bireycilik ve diğer yandan deterministik yapısalcılık arasındaki dikotomi (kesin ayrılık) aşılmaya çalışılmaktadır. Yapıların sosyal aktörlerin bilinç ve pratiği ile inşa edildiği kabul edilmekle birlikte, bu özerk failin eyleminin aynı zamanda önceki sosyal biçimlere bağlı olduğu kabul edilmektedir. Yapılar, formüle edilmiş sosyal bilimsel yasalara tabi olan tarihötesi olgular olarak görülmemekte, tam tersine yapıların zorunlu olarak “tarihsel” ürünler olduğu ve dolayısıyla geçici ve değiştirilebilir oldukları düşünülmektedir (Bieler, 2005: 516). Yapı ve fail arasındaki bu diyalektik anlayışa göre, küreselleşme aktörlerin tepki verdiği ve uyum gösterdiği dışsal bir baskı süreci değildir. Tam tersine, neo-Gramsciyen yaklaşım küreselleşme sürecinin arkasındaki sosyal güçlerin (ulusötesi sermaye) ve bu güçlerin sosyal amaçlarının belirlenmesine (küresel düzenin neo-liberal yeniden yapılanması) yardımcı olmaktadır. Sosyal güçlerin çıkarlarını ve amaçlarını gerçekleştirip gerçekleştiremeyecekleri ise sosyal mücadelelerin sonucuna bağlıdır (Bieler, 2005: 517).

Diğer yandan, Van der Pijl (1989: 11) iktisadi artık birikim sürecinde sermayenin farklı fonksiyonel biçimlerini gözönüne alarak, “sermaye fraksiyonları” yaklaşımını geliştirmiştir. Üretim sürecindeki farklı konumlarından dolayı, finansal sermaye endüstriyel sermayeden farklı çıkarlara sahiptir (Van der Pijl, 1984: 4-20). Üretimin örgütlendiği düzeyden hareketle farklı sınıf fraksiyonlarının oluştuğunu ileri süren Robert Cox, sermaye fraksiyonları yaklaşımını daha da geliştirmiştir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak ulusal üretim ve finansal sistemlerin ulusötesileşmesi nedeniyle, ulusal sınıf yapıları yanında ve üstünde küresel bir sınıf yapısı ortaya çıkmıştır (Cox, 1993: 259-260). Dolayısıyla, ulusal düzeyde sermaye ve işgücü arasında bir sınıf

mücadelesinin ötesinde, “ulusötesi” sermaye ve işgücü ile “ulusal” sermaye ve işgücü arasında da bir sınıf çelişkisi ortaya çıkmıştır. Avrupa düzeyinde ise üretim yapıları büyük oranda Avrupa ile sınırlı olan “Avrupa ulusötesi güçleri” ile üretim yapıları dünya çapında genişlemiş “küresel sermaye ve işgücü” arasında bir ayırım yapmak olanaklıdır (Holman 1992: 15-16). Genel düzeyde, çok-uluslu şirketlerin çıkarları açık sınırlar yönünde olduğundan, ulusötesi sermaye ve işgücü ulusal düzeyde “neo-liberal yeniden yapılanma” girişimlerini destekleme eğilimi gösterecektir. Diğer yandan, uluslararası rekabete karşı devlet korumasına bağımlı olan ulusal sermaye ve işgücü neo-liberalizme karşı muhalefet etme eğilimi gösterecektir (Bieler, 2005: 516).

Gramsciye yaklaşıma göre “düşünceler” sosyal güç ilişkileri bağlamında sosyal fail tarafından üretilmekte ve dolayısıyla düşünceler ile sosyal (sınıf) aktörlerin stratejik eylemi arasında ilişki kurulmaktadır. Düşüncelerin rolünün bu şekilde teorileştirilmesi bizi ideoloji kavramına taşır. Gramsci’ye göre ideoloji, belirli bir sosyal grup veya sınıfın (sınıf fraksiyonunun) siyasal “dünya görüşü” olarak tanımlanabilir (sınıf ideolojisi bir kolektif bilinçliliği ifade eder) (Gramsci, 1971: 376-377). Herhangi bir ideoloji maddi koşulların basit ve otomatik bir yansıması olmamasına karşın, bir ideolojik eylemin içeriği onu gerçekleştiren aktörün sosyal konumu tarafından biçimlendirilir. İdeoloji ayrıca siyasal iktidar (güç) ile ilişkilendirilmektedir. İdeoloji bir yandan bir sınıfın veya grubun siyasal çıkarlarını tanımlarken, diğer yandan diğer grup veya sınıflara karşı bu çıkarları meşrulaştırmayı amaçlar. İdeoloji bu anlamda düşüncelerin ve gücün kaynaşmasını ifade eder. Buna karşın, eşit derecede önemli olan bir konu ise ideolojik söylemin sınıf faili ile ilişkilendirilmesidir. Yani, ideolojinin yeniden üretilmesi veya dönüştürülebilmesi yalnızca sosyal pratik ile sağlanabilir.

Uluslararası ilişkiler teorisindeki Realist gelenek hegemonya kavramını devletlerin iktisadi ve askeri kapasitelerine dayanan tek boyutlu bir egemenliğe indirgemıştır (Bieler ve Morton, 2004: 87). Buna karşın, Antonio Gramsci’nin hegemonya kavramı ise yönetici grubun yönetimini kurma ve sürdürme biçimini ifade eder. Hegemonya rızaya dayalı bir yönetimdir veya belirli bir sınıf, sınıf bölümü, sosyal tabaka veya sosyal grubun daha büyük bir sınıf yönetimi veya egemenliğinin bir parçası olarak kültürel ve entelektüel liderliğini sağlamasıdır (Robinson, 2005: 2). Hegemonya kavramı ile ilişkilendirilirse, ideoloji rızaya dayalı yönetimin dayandığı tarihsel bloğu birleştirme ve sağlamlaştırma işlevini görür (Gramsci, 1971: 328). Dolayısıyla, hegemonyanın önemli bir yönü alt sınıfların kendi konumlarını meşru olarak kabul etmesini sağlamak amacıyla bir ideoloji ve dünya görüşünün geliştirilmesidir (ideolojik hegemonya) (Bradani, 2009: 7). “Tarihsel blok” ise belirli bir ulusal bağlamda egemen sosyal güçlerin bağımlı sosyal güçler ile kurduğu siyasal ittifak ilişkisini ifade eder (Bieler ve Morton, 2004: 90). Buna karşın, tarihsel blok yalnızca farklı sosyal sınıfların

iktisadi ve siyasal amaçlarının uyumunu değil, ayrıca evrensel düzlemde entelektüel ve ahlaki birliğini de gerektirir (Gramsci, 1971: 181-182). Farklı sosyal gruplar ve benimsedikleri ideolojileri egemenlik için mücadele ettiklerinden, hegemonya asla bütünüyle başarılamaz, fakat bu sosyal gruplardan birinin stratejisi gelişerek “hegemonik proje” haline gelebilir. Eğer hegemonya rakip ideolojilerin (veya ideolojik unsurların) birleştirici söyleme eklemlenmesinin bir sonucu olarak düşünülürse, kendi hegemonyasını kurmaya çalışan orijinal ideolojik proje bu hedefini gerçekleştirme sürecinde dönüştürülmek zorundadır. Bir hegemonik ideoloji zorunlu olarak belirli bir sınıf ile sınırlı bir görüş olmaktan çıkar ve farklı grupların çıkarlarını da söylemine dahil eder. Diğer sosyal sınıflar bu şekilde hegemonik grubun orijinal sınıf ideolojisi tarafından belirlenen çıkarlara bağlı kılınabilir (Van Apeldoorn, 2002: 20).

Neo-Gramsciyen Yaklaşımda Küreselleşme ve Ulusötesi Kapitalist Sınıfın Oluşumu

Küreselleşme dünya kapitalist sisteminin gelişiminde “çıgır açan bir değişme” yaratmıştır (Robinson ve Harris, 2000: 11). Spesifik olarak ifade edilirse, küreselleşme ulus-devlet aşamasından, yeni “ulusötesi kapitalizm” aşamasına geçişi temsil etmektedir. Ulus-devlet aşamasında, dünya bütünleşmiş bir uluslararası piyasada mal ve hizmet akımları ile birbirine bağlanmıştı. “Uluslararası” kavramı, sınıflar ve gruplar arasındaki ilişkilerde aracılık yapan ulus-devletler sistemini ifade eder (Robinson ve Harris, 2000: 15). Buna karşın, “ulusötesi” (transnational) kavramı, (sınıf oluşumu dahil) küresel iktisadi ve onunla ilişkili sosyal, siyasal ve kültürel süreçlerin ulus-devletlerin yerini almasını ifade etmektedir. Küresel ekonomi dünya çapında sosyal üretim sürecinde değişiklikler meydana getirmekte ve dolayısıyla dünya sınıf yapısını yeniden organize etmektedir (Robinson ve Harris, 2000: 14). Ulusötesi kapitalizm aşamasında, üretim sürecinin kendisinin küreselleşmesinin ve ulusal üretim yapılarının uluslarüstü bütünleşmesinin sonucu olarak, dünya çapında sosyal bağlantı bir iç (dahili) olgudur. Küreselleşme üretim ve ulusal sınırlar arasında ve ayrıca ulus-devletler, iktisadi kurumlar ve sosyal yapılar arasındaki ilişkileri yeniden tanımlamaktadır. Dolayısıyla, sınıf oluşumu artık ulusal sınırlara ve ulus-devletlerin siyasal yetki alanına bağlı değildir (Robinson ve Harris, 2000: 21-24). İktisadi küreselleşmenin siyasal karşılığı olarak devletin de uluslararasılaştığı ileri sürülmektedir (Cox, 1987: 253). Devlet sistemi yirminci yüzyılın sonlarından itibaren yerel (ulusal) halkların refahını savunma amacına daha az hizmet etmekte, buna karşın dünyayı küresel finansa ve küresel üretime açmak için daha yoğun bir çaba göstermektedir (Cox, 1992: 178). Sosyal güçler devletlerin sınırları ötesinde de var olduklarından dolayı, ulusötesi sivil toplum oluşturma eğilimi göstermektedirler. Dolayısıyla, bu bağlamda devlet-toplum

ilişkileri bireysel devletlerin iç politikaları düzeyi ile sınırlanamaz. Gerçekte iç politika artan biçimde ulusötesileşmekte ve ulusötesi düzeyde faaliyet gösteren sosyal güçler tarafından biçimlendirilmektedir

Küreselleşmeye paralel olarak, sosyal güçlerin ve özellikle maddi çıkarları ve temel düşünceleri (siyasal bilinçlenme) daha ileri ulusötesileşme ve küresel politik iktisadın serbestleşmesi (liberalizasyonu) yönünde olan sosyal güçlerin ulusötesileştiği bir süreç gözlemlenmektedir (Gill, 1990: 94). Küreselleşme sürecinin doğasında olan serbest piyasanın coğrafi ve iktisadi olarak genişlemesi olgusu ulusötesi sermayenin yapısal gücünü daha ileri düzeyde arttırmış ve bazı yazarlara göre ulus devletlerin ve ayrıca ulusal sermaye ve işgücünün bağımsız karar alma gücünü önemli ölçüde aşındırmıştır. Ulusötesi sermayenin yapısal gücünün hem maddi ve hem de ideolojik boyutu bulunmaktadır. Maddi boyut, ulusötesi düzeyde hareketli sermayenin sınırlar arasında yerini değiştirme yeteneğindeki artıştır (Keohane ve Milner, 1996: 19). Ulusötesi sermayenin ideolojik gücü ise daha kolektif düzeyde bir sınıf gücü olarak görülebilir. Kapitalist sınıfın bir fraksiyonu olan ulusötesi sermaye “genel kapitalist çıkarları” temsil etmeyi istemektedir.

Ulusötesi sınıf oluşumu süreci günümüze kadar kapitalist sınıf ile sınırlı kalmıştır. Sermaye’den farklı olarak, işgücü ulusal sınırları yalnızca göçmen işçiler biçiminde geçmektedir ve ulusötesi sermayenin birikim stratejilerine karşı bir denge oluşturmak yerine, onu beslemektedir. İşgücünün hareketi bireysel çalışanların hareketliliğine bağlı olmasına karşın, sermayenin hareketliliği bireysel kapitalistin hareketliliğine bağlı değildir (Caporaso, 1996: 44). Dolayısıyla, ulusötesi sermayenin maddi kaynaklarının çok hızlı ve kolay biçimde hareket edebilmesi, işgücü açısından yapısal bir dezavantaj oluşturmaktadır. İşgücü ile karşılaştırıldığında, ulusötesi sermaye çok daha üstün bir maddi güce ve ayrıca çok daha büyük bir örgütlenme kapasitesine sahiptir. Çalışanların büyük bir çeşitlilik gösteren çıkarları ve kimlikleri sıklıkla ulusal kurumlarla bağlantılı olduğundan dolayı, örgütlü işgücü tarihsel olarak yalnızca ulusal kurumlar düzeyinde belirli bir güce ulaşabilmektedir.

2. NEO-GRAMSCİYEN TEORİ VE AVRUPA ENTEGRASYONU’NUN NEO-LİBERAL BİR PROJEYE DÖNÜŞTÜRÜLME SÜRECİ

Fonksiyonel ve coğrafi düzeyde kırılmalar gösterdiğinden, ulusötesi kapitalist sınıf bölünmez bir birim olarak düşünülmemelidir (Van der Pijl, 1984). Coğrafi bölünmelere ilişkin olarak, küresel kapitalist bütünleşmenin genel kalıbı içinde özel (makro) bölgesel sınıf oluşumu kalıpları belirleyebiliriz. Bu durum Avrupa entegrasyonu bağlamında özel bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla, ulusötesi sınıf oluşumu sürecinden doğan sınıf faili daima özgül bir tarihsel ve somut bağlam içinde değerlendirilmelidir. Ampirik olarak incelendiğinde, türdeş

(homojen) ve küresel bir ulusötesi kapitalist sınıfın varlığından söz etmek oldukça zordur (Van Apeldoorn, 2014: 190). Buna karşın, ulusötesi sınıf oluşum süreci Batı Avrupa’da (kıtanın en büyük ulusötesi şirketlerini yöneten ve kontrol edenlerini kapsayan) bir ulusötesi kapitalist sınıf yaratarak çok daha ileri düzeye ulaşmıştır. Avrupa ulusötesi kapitalist sınıfının kökenleri 1970’lerin ve 1980’lerin dünya ekonomik krizine ve hatta 1950’lerde Amerikan hegemonyasının koruması altında başlayan Avrupa entegrasyonu sürecinin başlangıç evrelerine kadar gider. Bu Avrupa sermayesinin daha sonraki ulusötesileşmesinin temelini oluşturmuştur (Van Apeldoorn, 2014: 190).

Neo-Gramsciyan ulusötesicilik teorisi Avrupa düzeninin ve sosyo-ekonomik yönetim rejiminin kurulmasında ulusötesi kapitalist sınıfın rolünü vurgulamaktadır. Avrupa ulusötesi kapitalist sınıfının elitleri, bölgenin sosyo-ekonomik yönetimini etkilemek için hem üye devletler hükümetleri düzeyinde ve hem de doğrudan Avrupa yönetim yapısı düzeyinde faaliyet göstermektedirler (Van Apeldoorn, 1998: 16). Hasım sosyal güçler tarafından benimsenen birbirine rakip ideolojiler ve siyasal stratejiler AB yönetimi düzeyinde birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Avrupa kapitalist sınıfı içinde ulusötesileşme ve küreselleşme derecesine bağlı olarak farklı eğilimler ayırt edilebilir. Ulusötesi Avrupa kapitalist sınıfı içinde, ulusötesileşmesi büyük oranda Avrupa bölgesi ile sınırlı “Avrupalı” şirketler ile dünya ekonomisinin çok sayıda bölgesinde faaliyet gösteren ve küresel sınıf oluşumu kalıbı ile büyük oranda bütünleşmiş “küresel” şirketler birbirinden ayırt edilebilir. İlk grup içinde yer alan kapitalist sınıf fraksiyonunun çok daha fazla Avrupalı bir perspektifi benimsemesi beklenir.

Avrupa sermayesinin farklı ideal-tipik fraksiyonları bağlamında neo-liberalizm ve neo-merkantilizm ideal-tipik stratejik eğilimler olarak ortaya çıkmıştır (Van Apeldoorn, 2002: 80-82). Neo-Gramsciyan yazarlara göre, 1980’lerde Avrupa kapitalist sınıfı içindeki ideolojik mücadelelerin temel eksenini neo-merkantilizm ile neo-liberalizm arasındaki karşıtlık oluşturuyordu (Van Apeldoorn, 1998: 25-28). Dolayısıyla, Avrupa kapitalist sınıfı içinde çıkarları ve kimliği küresel ulusötesi sermaye ile uyuşan ve özel Avrupa (kapitalist) çıkarları konusunda herhangi bir talebi olmayan “küreselci fraksiyon” ile Avrupa piyasasına görece bağlılıkları nedeniyle bölgesel çıkarılara daha fazla ağırlık veren “Avrupacı” fraksiyon arasında bir ideolojik mücadele gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, Avrupa kapitalist sınıfının nasıl ve ne ölçüde Avrupa düzeninin dönüşümünü şekillendirdiği büyük oranda “Avrupacılar” ile “küreselciler” arasındaki mücadelenin sonucuna bağlı olmuştur.

Avrupa düzeyinde kapitalizmin rakip modellerine ilişkin olarak bir siyasal, ideolojik ve iktisadi rekabetin ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Birbiriyle rekabet eden üç farklı kapitalizm modelini tanımlamak mümkündür: neo-liberal iktisat

anlayışına dayalı Anglo-Amerikan kapitalizm modeli, sosyal demokratik kapitalizm modeli ve devletin önderlik ettiği kapitalizm modeli (Doğu Asya ülkeleri ve Fransa) (Bieler, 2005: 519). Neo-Gramsciyeen yaklaşıma göre, kapitalizmin rakip modelleri arasındaki mücadele ulusötesi düzeyde de kendini göstermekte ve farklı sosyal güçler Avrupa'nın uluslararası kapitalizm modelini biçimlendirmek amacıyla rakip stratejik projeler geliştirmektedirler.

1980'lere kadar Avrupa entegrasyonu'nun büyük oranda mallar ticareti ve gümrük tarifelerinin kaldırılması ile sınırlı kalması daha derin bir iktisadi entegrasyonu engelliyordu. 1970'lerde iktisadi kriz ve artan küresel rekabet karşısında, Avrupa sermayesinin bazı bölümleri tek bir Avrupa piyasası yaratarak, Amerikalı ve Japon rakipleriyle daha başarılı biçimde rekabet etmelerini sağlayacak "ölçek ekonomilerini" gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir. Tek Avrupa Piyasası antlaşması (1987) malların, hizmetlerin, sermayenin ve işgücünün serbest dolaşımını yasallaştırarak, daha derin bir iktisadi entegrasyonun oluşumunu sağlamıştır (Bieler, 2006: 8).

Avrupa düzeyinde ileri düzeyde örgütlenmiş ulusötesi sermaye, Avrupa tek piyasası programının temel sürükleyici güçlerinden biri olmuştur (Van Apeldoorn, 2009: 23-24). Bu örgütlerden en önemlisi olan Avrupa Yuvarlak Masa Sanayicileri (European Round Table of Industrialists - ERT), önde gelen 17 uluslararası Avrupalı şirketin CEO'ları tarafından 1983 yılında kurulmuştur. Avrupa sermayesinin büyük bölümünü en yüksek düzeyde temsil eden ERT, geleneksel lobicilik biçimlerinin ötesine geçerek, düşünce ve ideoloji oluşturma düzeyinde AB'yi etkileyen çok önemli bir iş dünyası forumudur (Van Apeldoorn, 2014: 191). Avrupa ulusötesi kapitalist sınıfının "politika-planlama organı" olarak çalışan ERT, ortak bir "sınıf stratejisi" oluşturmak için Avrupa sermayesini harekete geçirme konusunda önemli bir rol oynamıştır. Avrupa entegrasyonu'na ilişkin temel düşüncelerin geliştirilmesine katkıda bulunan ve bunların AB politikasına dönüşmesini sağlayan ERT, ayrıca sıklıkla AB kurumlarında gündem belirleme rolünü üstlenmektedir (Van Apeldoorn, 2014: 191).

Günümüzde ERT Avrupa'nın en büyük ulusötesi şirketlerinin kırk beş CEO'sundan oluşmaktadır. Neo-Gramsciyeen yazarlara göre, ERT organik entelektüellerin ulusötesi Avrupa kapitalist sınıfı için tutarlı bir hegemonik proje formüle etmesini sağlayan bir kurumdur (Bieler, 2005: 520). Aynı zamanda, ERT sermayenin belirli bir bölümünün çıkarlarının ötesinde daha geniş sosyal güçlerin de desteğini alarak, "tarihsel bir bloğun" oluşturulmasına katkıda bulunmuştur (Bieler, 2005: 520). ERT düşünceleri sentezleyip organize ederek tutarlı bir siyasal projeye dönüştürmektedir. Bu siyasal proje bir yandan Avrupa ulusötesi kapitalist sınıfının maddi çıkarlarını etkin biçimde temsil ederken, diğer

yandan ideolojik olarak bu çıkarları aşmakta ve daha geniş bir çıkarlar ve kimlikler kümesine hitap etmektedir (Van Apeldoorn, 2014: 191).

ERT'nin stratejik projesi 1980'lerde Avrupa kapitalist sınıfının "Avrupacı" fraksiyonunun benimsediği "korumacı bölgecilik" yönünde evrilmiştir. Neo-merkantilist Avrupa projesinin merkezi unsurları şunlardı: (i) bir büyük Avrupa piyasasının yaratılması; (ii) Avrupa teknoloji programları ve altyapı projelerini içeren bir "endüstriyel politika" aracılığıyla büyük Avrupalı firmaların yaratılması; (iii) küresel rekabete karşı Avrupa piyasasının korunması. Buna karşın, Avrupa burjuvazisinin küreselci fraksiyonunun çıkarlarını yansıtan biçimde, Almanya ve İngiltere gibi neo-liberal hükümetlerin karşı koymasıyla korumacı endüstriyel politika önlemleri yürürlüğe girememiş ve korumacı bölgecilik stratejisi gerçekleşmemiştir. Buna paralel olarak, ERT'nin başlangıçtaki stratejisi önemli bir değişime uğramış ve neo-merkantilist "Avrupacı" anlayış terk edilerek, neo-liberal "küreselci" strateji benimsenmiştir. ERT üyelerinin bileşimi 1988'den itibaren değişmeye başlamış ve küreselciler ERT içinde egemen grup olmuşlardır (Van Apeldoorn, 2002: 115).

1970'lerdeki Avrupa kapitalizminin krizine karşı "neo-liberal tepki" savaş-sonrası Avrupa sosyal modelinin temelini oluşturan kurumsallaşmış "sınıflar-arası uzlaşmanın" krize girmesi bağlamında anlaşılabilir. Bu dönemde işgücü üretkenliği düşerken ücretlerin artmaya devam etmesi ulusal gelir içindeki kar payını düşürmüştü ve dolayısıyla sermaye ve işgücü arasındaki sınıf ittifakı çözülmeye başlamıştır (Boltho, 1982: 24). Örgütlü işgücünün artan pazarlık gücü ve artan ücretler enflasyondaki hızlanmanın temel nedenlerinden bir olarak görülmüş ve bu gelişmeler bir bütün olarak kapitalist sınıfın çıkarlarına zarar vermiştir (Mazier, 1982: 56). Avrupa kapitalizminin 1970'lerdeki krizi neo-klasik iktisatçıların ve yükselen neo-liberal güçlerin organik entelektüellerinin savaş-sonrası oluşan Keynesyen oydaşmaya (konsensus) karşı entelektüel ve ideolojik muhalefetini yoğunlaştırmıştır. Yeni ideolojik ve siyasal açılımlara yol açan köklü bir sosyo-ekonomik kriz ortamında, Avrupa ulusötesi sınıfının temel projesi AB'nin ve bireysel ulus-devletlerin iktisadi politikalarına yön vermek olmuştur. Ulusal düzeyde Keynesyen politikaların başarısızlığından sonra, Avrupa'nın merkez-sağ ve sosyal demokrat siyasal güçleri ile örgütlü emek güçleri ideolojik olarak neo-liberal düşüncelere daha açık hale gelmişlerdir (Bohle, 2003).

İktisadi liberalizm ilkesine dayanan "neo-liberal Avrupa projesi" Avrupa'nın savaş sonrası "ilintilendirilmiş liberal" düzeninin krizinden doğmuş ve eski düzene tepki olarak "Avroskleroz" söylemini geliştirmiştir.³ Neo-liberal

³ Karl Polanyi'den esinlenen John J. Ruggie'ye göre savaş sonrası "ilintilendirilmiş liberalizm" (embedded liberalism) modeli iktisadi büyümeyi sağlamayı amaçlayan dışa açık piyasalar ile

siyasal ve sosyal güçlere göre, Avrupa ekonomileri piyasa mekanizması yoluyla kaynakların etkin dağılımını engelleyen ve 1970'lerdeki krizden sonra değişen küresel koşullara gerekli uyumu yapmasına olanak tanımayan piyasa-bozucu bazı kurumsal unsurlara sahipti. Buna göre, Avrupa ekonomisinde görülen “stagflasyon” olgusu aşırı kamu müdahalesinden kaynaklanan bazı “iktisadi katılıkların” sonucuydu. Bu katılıklar şunlardı: (i) örgütlü işgücünün güçlü konumu; (ii) esneklikten uzak ve aşırı biçimde denetlenen işgücü piyasası; (iii) aşırı büyümüş bir refah devleti (Grahl ve Teague, 1990: 20). Dolayısıyla, ABD'nin serbest piyasa ekonomisine dayalı neo-liberal kapitalizm modeli Avrupa için örnek bir model olabilirdi. Neo-liberal ideolojik çerçeve içinde, Avrupa'nın bütünleşmesi süreci negatif entegrasyon (yani, piyasa liberalizasyonu ve kamu düzenlemelerinin azaltılması) ile sınırlandırılmıyordu. Küresel rekabete karşı koruyucu bir kalkan yaratmak yerine, Avrupa entegrasyonu Avrupa'nın sosyoekonomik ve endüstriyel alanını küreselleşmenin yararlı güçlerine daha ileri düzeyde bağlı kılmalıydı.

3. İKTİSADİ VE PARASAL ENTEGRASYON VE DİSİPLİNER NEOLİBERALİZM

Avrupa entegrasyonu sürecinde önemli dönüm noktalarından biri Avrupa Parasal Birliği'nin (European Monetary Union – EMU) kurulmasına ilişkin yönetmeliğin 1992 yılında Avrupa Antlaşması'nın (Maastricht Antlaşması) bir bölümü olarak benimsenmesidir. EMU'nun yapısı ve işleyişi ise 1997'deki Amsterdam Antlaşmasında belirlenmiştir. Bu antlaşma sonucu olarak AB'ye üye ülkelerin EMU'ya katılım koşullarını belirleyen “yakınsama kriterleri” (Maastricht kriterleri) ile EMU içinde mali disiplini sağlamayı amaçlayan “İstikrar ve Büyüme Paketi” (Stability and Growth Pact – SGP) yürürlüğe girmiştir.

EMU projesi 1987 yılından itibaren Avrupa ulusötesi kapitalist sınıf eliti (ERT) tarafından aktif biçimde desteklenmeye başlanmıştır. Maastricht antlaşmasından aylar önce ERT en geç 1990'ların sonuna kadar “tek paranın” yürürlüğe girmesi gerektiğini belirtmiş ve “tek finansal piyasa” için parasal entegrasyonun zorunlu olduğunu vurgulamıştır (Van Apeldoorn, 2014: 193). Ayrıca, ERT'ye göre parasal birlik projesi hükümetlerin bağlayıcı mali disiplin kurallarını kabul etmeleri ön koşuluna dayanmalı ve ayrıca bütçe açıklarının parasal biçimde finanse edilmesine kesin bir yasak getirilmeliydi.

Neo-liberal temellere dayalı olarak kurulan EMU'nun başlıca bileşenlerinden biri olan bağımsız merkez bankasının (European Central Bank -

---

toplumları kapitalizmin yıkıcı ve istikrar bozucu eğilimlerinden koruyan ulusal siyasal müdahaleleri bağdaştırmaktadır.

ECB) temel amacı fiyat istikrarıydı ve makroiktisat politikasının başlıca aracı olarak görülen para politikası mutlak bir önceliğe sahipti (Bugarcic, 2013: 14). Fiyat istikrarının ECB'nin birincil hedefi olarak belirlenmesi sonucu, istihdam öncelikli Keynesyen yaklaşımın yerini, enflasyon hedeflemesi rejimi ve monetarist teori almıştır. Amsterdam Antlaşmasına göre (Protokol No. 18, Madde 7), ECB uluslararası AB kurumlarından ya da ulusal hükümetlerden bağımsız karar alma yetkisine sahiptir ve dolayısıyla dünyadaki en bağımsız merkez bankası olduğu ileri sürülmüştür (Martin ve Ross, 2004: 1-19). Diğer yandan, SGP'nin üye ülkelerin bütçe açıklarına ve kamu borçlarına getirdiği katı kurallar ve yaptırımlar nedeniyle maliye politikası sert biçimde kısıtlanmıştır. EMU'nun neo-liberal yapısı gereği, üye ülkelerde iktisadi uyum ücretlerin aşağı doğru esnekliği ve sosyal refah devletinin küçültülmesi ile sağlanacaktır.

Stephen Gill, EMU'nun öngördüğü ortodoks monetarist para ve maliye politikalarının zorunlu biçimde Avro bölgesi üye ülkelerinin hükümetlerine ve toplumlarına dayatılmasını “disipliner neo-liberalizm” olarak tanımlamaktadır (Gill, 1998: 8). Gill'in geliştirdiği disipliner neo-liberalizm kavramına göre, ulusal hükümetler, firmalar ve çalışanlar ulusal ve uluslararası düzeyde piyasa ve sermaye güçleri tarafından disipline edilmektedir.

Diğer yandan, Gill'in geliştirdiği bir diğer kavram olan “yeni anayasacılık” disipliner neo-liberalizmin siyasal ve yasal çerçevesini tanımlamaktadır. Yeni anayasacılık iktisat politikalarını siyasal bakımdan hesap verme sorumluluğundan büyük ölçüde kurtarmayı amaçlamaktadır (Gill, 1998: 5). Dolayısıyla, hükümetleri halk desteğine dayalı demokratik güçlere ve süreçlere daha az bağımlı kılmayı ve buna karşılık piyasa güçlerinin disiplinine daha duyarlı hale getirmeyi amaçlamaktadır.

Gramsciye göre, siyaset ve toplumun ayrıştırılması hegemonik sınıf egemenliğinin zorunlu bir boyutudur. Hegemonyanın gerçekleştirilmesi için “ortak duyu” (common sense) ve aynı zamanda “kitlese pasifliğin” yaratılması gereklidir. Ortak duyu yaşam deneyimlerinin, dinin ve toplumsal ahlakın bir bileşimidir ve ayrıca, egemen ideolojiden kuvvetli biçimde etkilenir. Yüksek düzeyde bürokratikleşme aracılığıyla AB politikalarının kamuoyu tarafından tartışılmasını engelleyecek kitlese pasiflik yeniden üretilmektedir (Hix, 2008: 79-80). Bürokratik/teknokratik yönetimin siyasal tartışmalardan uzak tutulması, entegrasyon sürecinin siyasi-iktisadi temellerini şekillendiren egemen aktörlerin belirleyici gücünü güvence altına almaktadır.

Gramsciye hegemonya kavramının önemli bir yönü, egemen gücün belirli çıkarları toplumun çıkarları gibi sunma yeteneğidir. Buna karşın, entegrasyon sürecinde elitlerin çıkarları ile AB vatandaşlarının çıkarları birbirinden farklılaşmıştır (Hix, 2008: 40). Avrupa'nın egemen sosyal güçleri ulusal düzeyde

halkın desteğini kazanamayacak neo-liberal politikaları AB aracılığıyla uygulayabilmektedirler. Burada, neo-liberal düzenlemeler ve disipliner güç oydasma yoksunluğunu telafi etmektedir.

AB düzeyinde sosyal düzenlemelerin genellikle sembolik bir etkisi bulunmaktadır ve sosyal politika AB'nin meşruiyetini arttırmak için kullanılmaktadır (Bieling, 2001: 93-114). Para politikasının yürütülmesi konusundaki yetkiler büyük oranda uluslararası AB kurumlarında toplanırken, sosyal politikalar alanında entegrasyon oldukça düşük düzeyde kalmıştır. Dolayısıyla, EMU'nun kurumsal çerçevesi içinde pozitif (piyasa-düzeltilici) ve negatif (piyasa-geliştirici) entegrasyonun asimetrik bir gelişme gösterdikleri görülmektedir (Scharp, 2002: 665). Avrupa Konseyi sosyal politikalar alanında yukarıdan-aşağıya işleyen sert AB düzenlemeleri yerine “yumuşak politika eşgüdümü” yöntemini tercih etmektedir (Van Apeldoorn, 2009: 30). Ayrıca, Avrupa Konseyi'nin istihdam ilkeleri EMU'nun ana iktisadi ilkeleri ile uyumlu olmalıdır. Dolayısıyla, AB'nin sosyal boyutu piyasa güçlerine karşı bir koruma sağlamak üzere tasarlanmış olmadığı gibi, Avrupa sosyal modelini kuvvetlendirmek amacını da taşımamaktadır (Bieler, 2006: 18).

AB parasal birlik içinde “finansal entegrasyonu” sağlamak için gerekli yasal düzenlemeleri de gerçekleştirmiştir. Finansın küreselleşmesi siyasi düzenleme ve sermaye birikimi yöntemlerinde önemli değişimler yaratmış ve fordist, üretime-yönelik bir sermaye birikimi rejiminden, post-fordist, finans-egemen bir rejime geçilmesinde önemli rol oynamıştır (Bieling ve Jager, 2009: 89). Politik iktisatçılar tarafından “finansallaşma” olarak tanımlanan bu süreç, finansın ekonominin bütün diğer alanlarını egemenliği altına almasına ve ayrıca küresel iktisadi ilişkilerin hızla artan bir biçimde istikrarsızlaşmasına neden olmuştur (Harvey, 2005: 33). Avro'nun yaratılmasına ek olarak Avrupa finansal piyasasının kurulması, küresel düzeyde Amerikan parasal egemenliğine karşı bir Avrupa girişimi olarak düşünülebilir (Hermann, 2007: 79-80). Avrupa şirketlerinin uluslararasılaşması sürecine Anglo-Amerikan şirket yönetim yapıları eşlik etmiş ve dolayısıyla Avrupalı şirketler borçlarını finanse etmenin temel biçimi olarak artan oranda sermaye piyasalarına yönelmişlerdir (Hermann, 2007: 62). Sonuçta, “Avrupa'da endüstrinin kendisi artan biçimde finansallaşmıştır” (Van Apeldoorn, 2009: 34).

Bastiaan van Apeldoorn'a göre Maastricht antlaşması sonrası ortaya çıkan model neo-liberalizmin ortodoks Anglo-Amerikan versiyonu değil fakat daha çok kıta Avrupası'na özgü Avrupa-stili bir neo-liberalizm modeliydi (Van Apeldoorn, 2009: 4). Van Apeldoorn'un “ilintilendirilmiş neo-liberalizm” olarak adlandırdığı bu model üç rakip projenin (neo-liberalizm, neo-merkantilizm ve pan-Avrupa sosyal demokrasisi) aralarındaki mücadelenin bir sonucu olarak

ortaya çıkmıştır. İlintilendirilmiş neo-liberalizm modeli içinde sosyal demokrat ve neo-merkantilist projelerin alternatif ideolojik söylemleri hegemonik biçimde egemen neo-liberal ideolojiye eklenmiş ve bu şekilde onların muhalefeti etkisizleştirilmiştir. İlintilendirilmiş neo-liberalizm modelinin ulusal düzeyde kamu müdahalesini temsil eden (ilintilendirilmiş) bölümü eski bölgesel (Avrupacı) korumacıların, Avrupa emek hareketinin ve sosyal demokrat siyasal güçlerin endişelerine hitap ediyordu. Buna karşın, sosyal koruma ve ekonomiye kamu müdahalesine yönelik endişeler, birincil önceliğe sahip olan “neo-liberal rekabet” amacına tabi kılınmıştır (Van Apeldoorn, 2009: 26-29).

4. AVRO KRİZİ SONRASI POLİTİKALAR VE “OTORİTER NEO-LİBERALİZM”

Avro krizi Avrupa kapitalist sınıfı ve siyasal elitleri tarafından yapısal reformları hızlandırmak ve neo-liberal disiplini derinleştirmek için bir fırsat olarak algılanmıştır. Avrupa kapitalist sınıfının elit organizasyonu ERT bir yandan kriz ülkelerine yönelik kurtarma paketlerinin katı koşullara bağlanması ilkesini desteklerken, diğer yandan bu tip bir mali disiplinin bütün Avro bölgesini kapsayacak biçimde kurumsallaştırılmasını önermiştir (Van Apeldoorn, 2014: 197). AB ülkeleri Avro-bölgesi kamu borç krizini çözmek için özellikle mali disiplini sağlamaya yönelik çok sayıda yasal düzenlemeyi kabul etmişlerdir. AB'nin iktisadi anayasasını temelden değiştiren bu yasal düzenlemeler şunlardır: Avrupa Yarıyılı (2010), Avrupa Finansal İstikrar Olanığı (2010), Avro-Artı Paketi (2011), Altı-Paket (2011), Avrupa İstikrar Mekanizması (2012), Avrupa Mali Kompaktı (Antlaşması) (İktisadi ve Parasal Birlik İçinde İstikrar, Eşgüdüm ve Yönetim) (2012). Bütün bu yasal düzenlemeler gerçekte EMU krizinin temel nedeninin yanlış biçimde teşhis edilmesinden kaynaklanmıştır. AB'nin merkez ülkelerinin hükümetleri (özellikle Almanya) ve AB yönetiminin görüşüne göre, EMU krizinin nedeni bazı sorumsuz çevre ülke hükümetlerinin bütçe disiplininden uzaklaşarak aşırı borçlanmalarıydı.

Gerçekte, Avro krizinin temel nedeni çevre ülkelerin mali disiplinden yoksun olmaları ve kamu borçları değildir (Palley, 2013: 20). EMU'nun “hatalı kurumsal tasarımı” ve gelir eşitsizliğinin artmasına neden olarak talep yaratma sürecini zayıflatan neo-liberal politikalar Avro krizinin iki temel nedenini oluşturmaktadır (Palley, 2013). EMU içinde ulusal hükümetler etkin iktisadi uyum mekanizmalarından (nominal döviz kuru, faiz oranı gibi) yoksun bırakılmışlardır. Tek tip (ortak) para politikası avro bölgesindeki çevre ve merkez ülkelerin farklılaşan iktisadi gereksinimlerine uygun değildir (Arestis ve Sawyer, 2011). EMU üye ülkelerdeki devresel hareketleri sınırlayacak ve ıraksamayı kontrol edebilecek bir makroiktisadi stabilizasyon mekanizmasından yoksundur. Bu sorunu çözebilecek bir doğal araç olan ulusal maliye politikaları mali disiplin

anlaşmaları çerçevesinde bütünüyle sınırlandırılmıştır ve dolayısıyla EMU maliye politikası deflasyonist bir yapıya sahiptir. Maastricht kriterleri ayrıca EMU'ya katılmadan önce döviz kurunun belirli bir istikrara sahip olmasını öngörmektedir, ancak ülkelerin dış ticaret ve cari işlemler pozisyonları konusu ihmal edilmiştir (Arestis ve Sawyer, 2011). Ayrıca, Avro sistemi içinde ulusal hükümetlerin bütçe açıklarını finanse etmekte ve kamu borçlarına ilişkin faiz oranını yönetmekte kendilerine yardımcı olacak merkez bankalarına ulaşması engellenmiştir (Palley, 2013). ECB'nin bankalar ve ulusal hükümetler için son "ödünç verme organı" olarak tasarlanmaması sorunu ancak krizin ileri bir aşamasında (Eylül 2012) ECB'nin bu sorumluluğu üstlenmesi ile aşılabılmıştır. Ayrıca, AB'nin merkez ülkelerinin (özellikle Almanya) izlediği ücretlerin baskılanmasına dayalı neo-merkantilist ihracata yönelik büyüme stratejisi EMU içindeki bazı çevre ülkelerde önemli ödemeler bilançosu dengesizlikleri yaratmıştır.

Avro bölgesinde kamu borç krizinden en çok etkilenen ülkeler ise GIPSI ülkeleri (Greece (Yunanistan), Ireland (İrlanda), Portugal (Portekiz), Spain (İspanya), and Italy (İtalya)) olarak adlandırılmaktadır. GIPSI ülkeleri 2002-2005 döneminde ortalama olarak Almanya'dan daha küçük ortalama bütçe açıklarına sahiptir ve GIPSI ülkelerindeki büyük bütçe açıkları ancak 2008 küresel krizi ve sonrasında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, Yunanistan hariç GIPSI ülkeleri krizden önceki altı yılda oldukça yüksek derecede mali sorumluluk göstermişlerdir (Palley, 2013: 20-21). Buna karşın, avro krizinin bir kamu borç krizi olarak görülmesi neo-liberal siyasi unsurların sıkı mali disiplin taleplerini gündeme getirmiş ve Avrupa'nın sosyal refah devletlerini eleştirmelerine neden olmuştur.

Dolayısıyla, AB yönetiminin krizi çözmek için uyguladığı yaklaşım, mali bakımdan sorumsuz davranan GIPSI ülkelerinde mali disiplini sağlamak üzere yeni ve eskisinden (yani SGP'den) daha katı mali kuralları bu ülkelere dayatmak olmuştur. Bu bağlamda, GIPSI ülkelerindeki krizi aşmak için AB'nin merkez ülkeleri, ECB ve IMF tarafından benimsenen politikalar, krizden önce uygulanan aynı neo-liberal politikaların derinleştirilmesinden ibarettir: mali sıkılaştırma politikaları, işgücü piyasaları ile kamu emeklilik sistemlerinde reforma gidilmesi ve özelleştirme. Bu neo-liberal politikalar ise sosyal refah devletini etkisizleştirmekte, çalışanların haklarını azaltmakta, işçi sendikalarını zayıflatmakta, ücretleri düşürerek sömürüyü arttırmakta ve sonuçta sermaye sınıfının karlarını yükseltmektedir (Polychraniou, 2013: 5-6).

Brüksel'de 16-17 Aralık 2010'da yapılan Avrupa Konseyi toplantısında 27 üye ülkenin tamamı zor durumdaki üye ülkelere yapılacak bütün finansal yardımların "katı koşullara dayalı" olacağı konusunda anlaşılabilir (Bideleux, 2012: 400). Ayrıca, AB kurumlarının etkin ve katı bir gözetimi altında, finansal

yardım alan ülkelerin zorunlu (IMF stili) sıkı iktisadi ve mali uyum programlarını ve yapısal reformları gerçekleştirmeleri talep edilecekti. Bunlara ek olarak, kurtarma fonlarından yararlanmak için Avrupa Mali Kompaktı'nın onaylanması ve çok spesifik ve ayrıntılı reformları içeren “mutabakat zaptının” imzalanması gerekiyordu (Bugaric, 2013: 26). Krizdeki çevre ülkelerin kamu borç problemi AB tarafından dayanışma ilkesi çerçevesi içinde değil bu ülkelere borç veren Avrupa'nın merkez ülkelerinin (özellikle Almanya ve Fransa) bankalarının çıkarları doğrultusunda ele alınmıştır (Polychraniou, 2013: 6).

Avrupa Mali Kompaktı belirli bir iktisat yaklaşımını (neo-liberal/neo-klasik) anayasal düzeyde kurumsallaştırmakta ve antlaşmayı imzalayan hükümetlerin anayasalarını buna uygun bağlayıcı hükümleri içerecek biçimde değiştirmelerini öngörmektedir (Bugaric, 2013: 25). Dolayısıyla, AB'nin Almanya liderliğindeki merkez ülkelerinin dayattığı mali sıkılaştırma paradigması anayasal bir statü kazanırken, Keynesyenizm ve onun karşı-devresel iktisat politikaları gibi alternatif yaklaşımlar bütünüyle yasal alandan dışlanmaktadır (Bugaric, 2013: 25). Bu yeni yasal düzenlemelerin bir diğer önemli özelliği ise ulusal parlamentoların devre dışı bırakılmaları ve teknokratlar ile yargıçların (Avrupa Adalet Divanı) üye ülkelerin maliye politikalarının AB kurallarına uygun olup olmadığı konusunda karar verme yetkisiyle donatılmalarıdır (Bugaric, 2013: 25-26).

Bu yeni “neo-liberal mali sıkılaştırma” odaklı AB, iktisadi hedefler ile ulusal yeniden dağıtımaya yönelik sosyal politikalar arasındaki asli dengeyi ortadan kaldırmıştır (Bugaric, 2013: 26). Avro krizini çözmek için uygulanan sert kemer sıkma politikaları hem iktisadi durgunluğa (resesyon) yol açmış ve hem de GIPSI ülkelerinde sosyal devletin önemli oranda zayıflamasına neden olmuştur. Avrupa'da uygulanan mali sıkılaştırma programlarına ek olarak, ücret ve toplu pazarlık politikalarında radikal neo-liberal reformlar gerçekleştirilmiştir (Busch ve diğerleri, 2013: 7-13).

AB'deki “otoriter liberalizm” modelinin yasal temelini, kriz sonrası kabul edilen hukuksal düzenlemeler oluşturmaktadır (Bruff, 2014: 113-129). Merkezi gözetim ve değerlendirme kurallarının kuvvetlendirilmesi, ortak kurallara uymayan üye ülkeler için yarı otomatik yaptırım yöntemleri ve AB kurumlarının, ulusal hükümetlerin izledikleri iktisat politikalarına giderek artan oranda müdahaleleri AB düzeyinde “otoriter neo-liberalizm” modelini gündeme getirmektedir (Pochet ve Degryse, 2013: 103-116). Troika (AB Komisyonu, ECB ve IMF) ile mutabakat zaptı imzalamış üye ülkeler için otoriter neo-liberalizm daha açık hale gelmekte ve kemer sıkma programı çerçevesinde AB kurumları üye ülkenin ulusal iktisadi ve sosyal politikalarına müdahale edebilmektedir. AB üye ülkelerin ücret politikasına müdahale etmesini sağlayacak yeni politikalar

(Avro Artı Paketi, Altı Paket) geliştirmiştir. Avro Artı Paketi ile toplu pazarlık sistemlerine uluslararası müdahale kuvvetlendirilmekte ve ücretler üye ülkelerin iktisadi dengesizlikleri gidermesine yardımcı olacak temel uyum değişkeni olarak tanımlanmaktadır (Hacker, 2013: 8). Yeni AB yönetim modeli içinde sosyal politika sorunu yalnızca iktisat politikalarının eşgüdümü açısından değerlendirilmekte ve dolayısıyla bir “sosyal birlik projesi” kesinlikle gündeme gelmemektedir (Pochet ve Degryse, 2013: 109). Avro krizi sonrasında, AB düzeyinde temel sosyal politikalar gerçekçi olmaktan çıkmıştır (Grahl ve Teague, 2013: 686).

5. GRAMSCI’NİN KRİZ TEORİSİ IŞIĞINDA AB’DE NEO-LİBERAL HEGEMONYA’NIN KRİZİ

Gramsci, konjonktürel ve organik (yapısal) krizler arasında bir ayırım yapmaktadır (Gramsci, 1971: 1557). Konjonktürel (veya devresel) krizler varolan üretim biçimi için genellikle bir tehlike oluşturmaz ve “yapısal olmayan” bazı değişikliklerle aşılabilir (Candeias, 2011: 4-5). Buna karşın, “organik krizler” yapısal niteliktedir ve varolan sosyo-ekonomik düzen içinde yeterince iyi biçimde yönetilemezler. Bazı değişimler bu tip krizin ileri düzeyde yoğunlaşmasını erteleyebilir (Candeias, 2011: 4). Neo-liberal kapitalizm döneminde konjonktürel krizler daha kısa aralıklarla ve daha sık görülmektedir. Bu tip krizler işsizlik, sosyal devletin küçülmesi ve azalan ücretler gibi nedenlerle çalışan sınıfı olumsuz biçimde etkilemesine karşın, aşırı-sermaye birikimi eğilimini azaltır ve artık değer karlar lehine yeniden dağıtımını sağlayacak koşulları yaratır (Candeias, 2011: 4). Bu gelişmelere belirli bir kapitalist gelişme döneminde değişen siyasal konjonktürler eşlik eder. Candeias (2011) neo-liberal döneme ilişkin bu değişen siyasal konjonktürleri şöyle sınıflandırmaktadır: 1980’lerdeki “ortodoks muhafazakar” neo-liberalizm, 1990’larda “yeni” sosyal demokrasinin neo-liberalizmi benimsemesi (ve eşitlikçi gelir dağılımı politikalarını terk etmesi) ile “sosyal demokrat” neo-liberalizme dönüşmüş ve nihayet 2008 küresel krizi ve 2009 Avro krizinden sonra “otoriter neo-liberalizm” konjonktürüne geçmiştir. “Otoriter neo-liberalizm” konjonktüründe egemen sosyal grupların muhalif ve direnç gösteren unsurları uzlaşma yoluyla (ödünler vererek) etkisizleştirmeye çalışmadıkları görülmektedir (Bruff, 2012: 114). Tam tersine, egemen sosyal güçler bu muhalif unsurları açık bir biçimde dışlamayı ve marjinalleştirmeyi tercih etmektedirler.

Eğer iktisadi kriz, tarihsel bloğun kendisinin bir krizine dönüşür ve bütün sosyal alanlara (siyaset, kültür, ahlak vd.) bulaşırsa, Gramsci’nin ifadesiyle bir organik kriz oluşur. Organik kriz Gramsci tarafından “hegemonya krizi”, veya “devletin genel krizi” olarak tanımlanmaktadır. Organik krizler “entegral devletin” krizleridir (Durand ve Keucheyan, 2012: 8). Siyasal toplum ve sivil

toplum birlikte Gramsci'nin "genişletilmiş veya entegral" devletini oluşturur (Gramsci, 1971: 263). Gramsci, sivil toplumu devletin ayrılmaz bir bölümü olarak tanımlamaktadır. Egemen sınıf, sivil toplum alanındaki aktif entelektüel önderliği ve oydaşma (konsensus) yaratma faaliyeti ile hegemonyasını sağlamlaştırmaya çalışır (Simon, 1991: 22). 'Siyasal toplum' (dolaysız biçimde) yönetim ve hükümet alanında gerçekleşen güç ilişkilerinin zora (baskıya) dayalı unsurları olarak tanımlanır (Gramsci, 1971: 12). Gramsci'ye göre organik kriz dönemlerinde hegemonya aygıtları işlevsizleşme eğilimi içerisine girer. "Dolayısıyla, böylesi dönemler, iktidarın el değiştirmesi ve mevcut hegemonya aygıtlarının dağılması ve yerine yenilerinin oluşması için gerekli koşulların oluştuğu dönemlerdir" (Şenalp ve Şenalp, 2012: 218).

Organik krizin bir temel nedeni egemen sınıfın "önemli bir siyasal projesinin" başarısızlığa uğramasıdır. AB'nin neo-liberal ideolojiye uygun olarak yeniden yapılandırılması bu tip bir proje sayılabilir. Bir tarihsel bloğun çözülmesinin ikinci temel nedeni ise bloğun "aşağıdan" erimeye başlamasıdır. Bu durum alt sınıfların hegemonyaya gösterdikleri rızanın sona ermesi ve harekete geçmeleri ile ortaya çıkar (Durand ve Keucheyan, 2012: 10). Organik kriz, organik entelektüellerin de krizine neden olur. Organik krizin bütün sosyal alanlara bulaşması eğitim alanını da etkiler. Entelektüellerin aldıkları eğitim, konjonktürün yarattığı sorunları çözmeleri için yeterli değildir.

Organik entelektüeller egemen sosyal güçlerin belirli fraksiyonlarını temsil ederler ve halk kitleleri ile ideoloji arasındaki bağı kurarlar (Gramsci, 1971: 5). Organik entelektüellerin temel işlevi temsil ettikleri ve üyesi oldukları egemen sosyal güçleri organize ederek bir hegemonik proje oluşturmaktır (Bieler, 2005: 518). Gramsciye yaklaşıma göre, organik entelektüeller yalnızca düşünce üretmezler fakat aynı zamanda karmaşık biçimde sınıfsal stratejileri somutlaştırabilir ve birbirlerine eklemleyebilirler. Organik entelektüeller egemen sınıfların çıkarlarının "evrenselleştirilmesinde" önemli bir rol oynayan faillerdir. Organik entelektüeller Gramsci'nin "katarsis" adını verdiği bir süreç sonucunda bağımlı (alt) sınıfların rızasını elde ederler. Bu süreç hegemonik sınıfların kendi dar sınıfsal çıkarlarından arınmalarını ve bağımlı sınıfları da içine alacak biçimde toplumun büyük bir bölümünü daha yüksek bir uygarlık düzeyine taşıyan siyasal bir ittifak oluşturmalarını ifade eder (Gramsci ve diğerleri, 1971: 366). Kriz dönemlerinde organik entelektüellerin yerine getirdiği katarsis mekanizması artık işlemez duruma gelir. Dolayısıyla, organik entelektüellerin birincil işlevi olan iktidarın hegemonik bileşeninin uygulanması giderek daha da zorlaşır (Durand ve Keucheyan, 2012: 13).

İktidar bloku için belirleyici faktör çelişkileri çözmek veya yok etmek değil, fakat bu çelişkileri yönetmek ve kontrol altında tutmaktır. Dolayısıyla, iktidar

bloku düzene ilişkin toplumsal oydaşmayı ve dolayısıyla hegemonik istikrarı sağlayamadığı durumlarda, çelişkilerin kontrolden çıkmasını engelleyecek mekanizmaları devreye sokmaktadır (Candeias, 2011: 3). Küresel ekonomik kriz ve Avro krizi gibi yapısal krizlerden sonra, sistemin yalnızca küçük değişimlerle eskisi gibi devam edeceğini düşünmek tarihsel gerçeklere uymamaktadır, çünkü “sistemik değişimler” uzun bir süreç içinde gerçekleşmektedir. Örneğin, Fordist-Keynesyen ulus-devlet kapitalizmi modelinin hegemonyası 1970’lerde krize girmesine karşın, neo-liberalizm on yıl sonra (1980’lerden itibaren) güç kazanmaya başlamıştır.

Gramsci, iktisadi ve siyasal kriz arasındaki karşılıklı ilişkileri ayrıntılı biçimde incelemiştir. İleri kapitalist ülkelerde iktisadi kriz nadiren acil ve doğrudan siyasal sonuçlar doğurur. Bir kriz durumunda tarihsel bloğun işlevi siyasal sistemin çökmesine neden olabilecek iktisadi dalgalanmaları bütünüyle bloke etmektir. İktisadi kriz tarihsel bloğun sağlamlığını test eder ve çoğu zaman blok direnç gösterir. Tarihsel bloğun bazı küçük unsurları kopabilir, bağımlı sınıfların rızası zayıflayabilir, hegemonik sınıfın farklı bölümleri arasında anlaşmazlıklar görülebilir ancak normal olarak blok krize dayanır (Durand ve Keucheyan, 2012: 7). İktisadi krize dayanamayan bir tarihsel blok sağlam değildir ve “marazi belirtiler” göstermektedir. Bunlar krize direnç gösteremeyen, ölü doğmuş veya yozlaşmış tarihsel bloklardır (Gramsci ve diğerleri, 1971: 276).

Gramsci’ye göre, hegemonik oydaşmanın sağlanması için yönetilenler siyasal/iktisadi projenin kendilerine somut avantaj ve çıkarlar sağlayacağını düşünmelidir (Candeias, 2013: 4-5). Ayrıca, Gramsci, hegemonyayı tanımlamak için pasif tolerans ve aktif rıza gösterme arasındaki karşılıklı ilişkiler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla, hegemonya alt sınıfların aktif rızası ile yönetici sınıfa itaat etmesini de gerektirir. Yönetilenlerin çıkarları ve avantajları azaldığında, hegemonya parçalanma sürecine girecektir (Candeias, 2013: 5-6). Hegemonya yalnızca pasif toleransa dayanmaya başlar ve sosyal güçler arasındaki oydaşma giderek azalır, devletin baskıcı yönü daha fazla belirginleşir (Gramsci, 1971: 246).

AB şüphesizliğinin artması ve elit desteği ile vatandaşların desteği arasındaki farkın büyümesi oydaşma yoksunluğunu ve dolayısıyla hegemonyanın zayıfladığını gösterir. Neo-Gramsciye düşünceye göre, egemen ve bağımlı sınıflar arasındaki artan gerilimden dolayı siyasal toplum ve sivil toplum arasındaki mesafe büyür. EMU-sonrası dönemde Avrupa entegrasyonu’na ilişkin vatandaşların aktif rızasının sona erdiği ileri sürülmektedir (Bieling, 2003: 51-74). Uzun bir süre, bütün toplumsal gruplar Avrupa entegrasyonu’ndan yarar sağlamışlar ve sivil toplumun aktif katılımı olmaksızın belirli bir oydaşma sağlanabilmiştir. Buna karşın, 1990’ların

başındaki iktisadi kriz ve Avrupa ülkelerinde artan işsizlik nedeniyle vatandaşlar kendilerini artan biçimde entegrasyon sürecinin kaybedenleri olarak görmüşler ve dolayısıyla oydaşma aşınmıştır (Bieling, 2003: 60). Azalan oydaşma karşısında, AB kurumları iktisadi karar verme gücünün büyük bir bölümünü ulusal hükümetlerin elinden almışlar ve neo-liberal düzenlemeler ve reformlar hız kazanmıştır (Hix, 2008: 40). Gramsci'nin terimleriyle ifade edilirse, kötüleşen iktisadi durum ve alt sınıfların aktif rızasının azalması sonucu sınıf yönetiminin baskıcı unsuru ön plana çıkmıştır.

AB'nin neo-liberal tarihsel bloğunun sosyal tabanı oldukça dardır. Neo-liberalizm Avrupa ulusötesi sermayesinin hegemonik bir projesidir ve dolayısıyla "neo-liberal tarihsel blok" Avrupa ulusötesi kapitalist sınıfı liderliğinde oluşturulmuştur (Bieler, 2005: 520). Ayrıca, Batı Avrupa'daki sosyal demokrat siyasal güçler, örgütlü işgücü ve çevre ülkelerin siyasal elitleri bu neo-liberal tarihsel bloğa bağlı (tabi) konumda eklenmişlerdir (Bohle, 2006: 78). Halk kitlelerinin Avrupa projesine ilişkin aktif rızası yapısal olarak düşüktür ve bu durum elitlerin yönetmesi gereken sürekli bir sorundur. Bu meşruiyet yoksunluğunun en önemli nedeni ise AB ülkelerinde bir ortak uluslarüstü Avrupalı kimliğinin oluşmamasıdır (Beetham ve Lord, 2005: 20). Ayrıca, çalışan sınıf neredeyse bütünüyle Avrupa'nın entegrasyonu sürecinden dışlanmıştır. Çalışan sınıfın AB'ye entegrasyonu büyük işçi sendikaları liderlerinin entegrasyonunun ötesine geçememiştir. Avrupa işçi sınıfı hareketi, 2000'lerin ortasından itibaren neo-liberal AB yönetimini giderek artan biçimde eleştirmeye başlamıştır. Diğer yandan, neo-liberal AB projesinin iktisadi büyüme ve istihdam alanındaki zayıf performansı ve çalışanların sosyal kazanımlarının sürekli aşınması da AB'nin meşruiyetini azaltmıştır (Van Apeldoorn, 2014: 194).

Avro krizi ve onu izleyen uzun dönemli iktisadi durgunluk sürecinde ulusötesi finansal ve endüstriyel sermayenin önderlik ettiği neo-liberal AB tarihsel bloğunun hegemonyası krize girmiştir. Radikal mali sıkılaştırma ve yapısal reform programlarını uygulamaya zorlanan "kriz" ülkelerinde on yıllardır görülmeyen büyük kitlesel tepkiler (toplu gösteriler, grevler) meydana gelmiştir. Neo-liberal politikaların yarattığı önemli toplumsal sorunlar (işsizlik, sosyal adaletsizlik, sosyal dışlanma, göreceli yoksulluk) özellikle çevre kriz ülkelerinde neo-liberal AB projesine karşı çıkan siyasal partilerin güçlenmesine neden olmuştur.

AB tarihsel bloğunun çözülmesinin önemli bir yönü de krizin "ideolojik" niteliği ile ilgilidir. Birincisi, neo-liberal politikalar özellikle sorunlu çevre ülkelerde krizi kalıcı biçimde çözemedikleri gibi, iktisadi sorunları daha da arttırmışlardır. Neo-liberal mali sıkılaştırma politikaları hem iktisadi durgunluğa neden olmuş ve hem de özellikle kriz ülkelerinde sosyal devletin yıkımına yol

açmıştır. Dolayısıyla, neo-liberalizm hem krizin ve hem de krizin çözülmemesinin başlıca nedeni olmuştur. İkincisi, neo-liberal politikaların başarısızlığının anlaşılmasına karşın, Avrupa'nın egemen sınıfları ve AB kurumları "alternatif" iktisat politikalarına yönelmemişlerdir. Bunun nedenlerinden biri, AB krizinin Avrupalı "organik entelektüellerin" krizine neden olmasıdır (Durand ve Keucheyan, 2012: 31-32).

Entelektüeller (özellikle iktisatçılar) yaklaşık olarak kırk yıldır neo-klasik teorilere dayalı bir akademik eğitim almışlardır ve dolayısıyla, diğer alternatif teoriler konusunda çok az bir bilgiye sahiptirler. Tek taraflı olarak eğitilmiş organik entelektüeller gerçekte AB krizine neden olan neo-liberal politikaları yeniden ve daha radikal biçimde uygulamaktan başka bir alternatif çözüm bulamamışlardır. Krize karşı uygulanan neo-liberal politikaların yarattığı iktisadi durgunluğun aşılması ve kalıcı bir büyümenin sağlanması için Keynesyen maliye politikası aktivizmine başvurulması çalışan sınıfın (ve özellikle işsiz kesimin) lehine bazı sonuçlar sağlayabilir (Van Apeldoorn, 2014: 201). Buna karşın, Michal Kalecki'ye göre, kapitalist sınıfın büyük bir bölümü sınıfsal içgüdüleri nedeniyle Keynesyenizme karşı çıkma eğilimi göstereceklerdir (Kalecki, 1943: 322-331). Dolayısıyla, bir Keynesyen politika alternatifinin AB elitleri tarafından benimsenebilmesi için tabandan gelen kuvvetli bir toplumsal talebin olması gerekir. Bu konuda önemli bir sorun ise özellikle ulusötesi düzeyde örgütlü işgücünün yapısal olarak oldukça zayıf olmasıdır (Van Apeldoorn, 2014: 201).

Organik krizin iki olası sonucu olabilir. Ya yeni bir tarihsel blok meydana gelir ya da Sezarizm - yani çözümlenemeyen çelişkiler dondurulur (Cox, 1987: 273). Organik krizler sivil ve askeri bürokrasinin, kamu maliyesinin ve halka karşı demokratik sorumluluğu olmayan görel olarak bağımsız kurumların görel gücünü artırır (Gramsci ve diğerleri, 1971: 210). Normal dönemlerde, sistem daha demokratik kurumlar aracılığıyla yönetime izin verir. Kriz dönemlerinde baskı öne çıkma eğilimi gösterir ve bu süreç "hegemonya olmaksızın diktatörlüğe" yol açabilir (Gramsci ve diğerleri, 1971: 106). Kriz dönemlerinde demokratik olmayan kurumların güçlenmesi çok önemli bir sorunsal olan "Sezarizm"e neden olur. Karizmatik kişiliğe sahip bir "bireysel" Sezar'ın yokluğunda, bir kurum (devlet bürokrasisi, özel bir kurum veya parlamenter koalisyon) Sezar'ın rolünü üstlenebilir (Durand ve Keucheyan, 2012: 14). Sezarizm daha genel bir olgunun bir parçasıdır: "pasif devrimler" (Morton, 2010: 315-342).

Gramsci, burjuva sınıfının organik kriz döneminde hegemonyasını yeniden kurma stratejisine "pasif devrim" adını vermektedir (Gramsci, 1971: 46). Bu olgu, Gramsci tarafından "devrim olmaksızın devrim" veya "devrim-restorasyon" olarak tanımlanmaktadır. Pasif devrimler tarihsel bloğun bir kriz

durumuna tepkisi olarak düşünülebilirler (Durand ve Keucheyan, 2012: 15-16). Pasif devrim biçimindeki bir dönüşüm şu durumlarda ortaya çıkmaktadır: (i) bir sosyal sınıfın egemen konumu tehdit altındadır; (ii) oydaşma aşınmıştır; (iii) toplumda hegemonyayı yeniden inşa etmek için geniş çaplı bir yeniden organizasyona gereksinim vardır.

Avro krizinden itibaren AB politikasının demokratik yöntemlerden giderek uzaklaştığı ve “bürokratik-otoriter” bir yönetimin belirtilerini gösterdiği görülmektedir (Durand ve Keucheyan, 2012: 35). Avro krizi, siyasal ve iktisadi elitler tarafından disiplinler ve otoriter mekanizmaların kuvvetlendirilmesi amacıyla kullanılmış ve neo-liberalizm daha da radikalleştirilmiştir. Neo-liberal düzenlemeler ve disiplinler güç “oydaşma yoksunluğunu” telafi etmektedir. Bunun en açık örneği ise 2010 yılından itibaren ulusal bütçeler üzerindeki baskıcı denetim politikalarının kademeli olarak daha da sertleştirilmesidir. Birbirini izleyen mali disiplin antlaşmaları ile ulusal hükümetlerin bütçeleri ve iktisat politikaları üzerindeki kontrol sıkılaştırılmış ve ulusal egemenliklerine müdahalede bulunulmuştur (pasif devrim). Bürokratik-otoriteriyenizm (Sezarizm) eğiliminin en önemli belirtilerinden biri ise ECB'nin siyasal gücündeki artıştır. Troika'nın bir üyesi olarak ECB kriz ülkelerindeki reform programlarının yapılandırılmasında doğrudan bir rol oynamaktadır (Durand ve Keucheyan, 2012: 35). Dolayısıyla, bürokrasi ve ECB gibi bağımsız organlar kriz sonrasında AB siyaset sahnesinin başlıca güçleri olmuşlardır. AB'de neo-liberal politikaların uygulanmasında disiplinler/otoriter gücün ön plana çıkması nedeniyle, bazı neo-Gramsciyen yazarlar neo-liberal hegemonya (ağırlıklı olarak oydaşma yaratılmasına dayalıdır) terimi yerine, neo-liberal egemenlik terimini kullanmayı tercih etmektedirler (Van Apeldoorn, 2014: 199).

Ayrıca, AB içinde anti-demokratik yeniden yapılanmanın bir diğer biçimi ise birlik içindeki jeopolitik dinamikler nedeniyle ortaya çıkmıştır. Kriz AB ülkelerinin iktisadi (ve siyasi) olarak ikiye bölünmesi sonucunu doğurmuştur: Kuzey Avrupa (merkez) ve Güney Avrupa (çevre). Kuzey Avrupa ülkelerinin (Almanya, Hollanda, Avusturya, Finlandiya) iktisadi ve mali durumları görece olarak iyidir ve siyasal elitleri şimdiye kadar uygulanan neo-liberal politikaların sürdürülmesini istemektedirler. Güney Avrupa ülkeleri (GIPSI) ise krizden en çok etkilenen ve kamu borç sorunu olan ülkelerdir. Almanya liderliğindeki Kuzey Avrupa ülkelerinin kriz ülkelerine dayattığı neo-liberal kemer sıkma programları ile çevre ülkelerdeki demokratik süreçler merkez ülkelere bağımlı konuma gelmiştir (Ploom, 2014: 26). Kriz ülkelerine dayatılan neo-liberal müdahale önlemlerinin iki önemli özelliği bulunmaktadır. Birincisi, bu müdahaleler AB yasal sistemine uygun olmayan biçimde “baskıcıdır”. İkincisi, müdahale önlemleri AB'nin varsaydığı gibi “yapıcı” değil, tersine iktisadi ve sosyal bakımdan “yıkıcıdır”. Dolayısıyla, AB entegrasyon mantığında neo-

fonksiyonalizmden, “neo-liberal emperyalizme” doğru bir geçiş olduğu ileri sürülmektedir (Ploom, 2014: 31).

6. SONUÇ

Neo-Gramsciyeen IPE teorisi Avrupa entegrasyonu'na ilişkin ortodoks teorilerin sınırlı çerçevesini aşmaktadır. Bu geleneksel teoriler kavramsal determinizmi ve tarihsel olmayan yaklaşımı benimsemekte ve sosyo-ekonomik içerik yerine kurumsal yapı üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Özetlenirse, neo-Gramsciyeen IPE'nin Avrupa entegrasyonu'nun politik iktisadı literatürüne katkıları şunlardır: (i) Avrupa entegrasyonu'nun sosyo-ekonomik içeriği (sosyal amacı) sorunsalı incelenmekte ve Avrupa'nın sosyo-ekonomik yönetim rejiminin biçimlendirilmesinde sosyal güçlerin rolü üzerinde durulmaktadır, (ii) devlet-toplum kompleksinin uluslararası ilişkilerdeki rolü vurgulanmaktadır (devlet-toplum kompleksi kavramı hem devlet yapılarının ve hem de sosyal güçlerin ulusötesileşmesini dikkate alacak biçimde genişletilmektedir) (iii) kapitalist üretimin ulusötesileşmesinin yarattığı ulusötesi sosyal güçlerin rolü üzerinde odaklanmaktadır, (iv) Avrupa entegrasyonu'nun yeniden yapılanma sürecinin küresel iktisadi dönüşüm süreci tarafından şekillendirildiği, ancak bunun deterministik olmayan biçimde (yani, temel siyasal ve sosyal aktörlerin stratejik eylemi aracılığıyla) gerçekleştiği kabul edilmektedir, (v) yapısal değişmeyi anlayabilmek için kapitalist toplumdaki sınıf mücadelesine vurgu yapılmaktadır (Avrupa entegrasyonu bağlamında Avrupa ulusötesi kapitalist sınıfının fraksiyonları arasındaki mücadele) (vi) düşüncelerin ve ideolojilerin uluslararası ilişkilerdeki rolü incelenmektedir, (vii) faili ontolojik olarak öncelikli kabul eden ortodoks teoriler reddedilmekte ve fail-yapı ilişkisi diyalektik bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

Avrupa entegrasyonu'nun 1980'lerin ortalarından itibaren gözlemlenen neo-liberal dönüşümü ardındaki sosyal güç ulusötesi kapitalist sınıftır. AB'nin neo-liberal yeniden yapılanması süreci bir yandan rakip kapitalist sınıf stratejilerinin (neo-merkantilizm ve neo-liberalizm) mücadelesinin ve diğer yandan da pan-Avrupalı (uluslarüstü) bir sosyal-demokrat proje ile birleşik kapitalist elitin mücadelesinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Hem örgütlü emek hareketinin ulusötesi düzeydeki zayıflığı ve hem de Avrupalı sosyal demokrat partilerin güçlü bir uluslararası ittifak oluşturamamaları nedeniyle uluslarüstü sosyal demokrat projenin AB düzeyinde kabul görmesi mümkün olmamıştır. Ulusötesi kapitalist elitin örgütlendiği kurum olan ERT ise ulusötesi kapitalist fraksiyonların mücadelesinde önemli bir aktör olmuştur. Bu mücadele sonucunda küreselciler egemen grup haline gelmiş ve küreselci fraksiyon egemen neo-liberal perspektif ile neo-merkantilist söylemin bazı unsurlarını sentezleyerek bir hegemonik proje oluşturmuştur. Avrupaya özgü bu neo-liberalizm (Van

Apeldoorn'un ifadesiyle "ilintilendirilmiş neo-liberalizm") Avrupa ulusötesi kapitalist sınıfının hegemonik projesi olmuştur. Buna karşın, simgesel düzeyde de olsa neo-liberal hegemonik projeye sosyal demokrat ideolojinin sosyal haklara ilişkin bazı söylemleri de eklenmiştir.

Neo-liberal hegemonik projenin kurumsallaştırılması sürecinde, Avrupa'nın savaş sonrası dönemde benimsediği kapitalizm modeli olan "Avrupa Sosyal Modeli" (ASM) Anglo-Amerikan tipi bir kapitalizme doğru evrilmiştir. ASM, iktisadi büyüme ile sosyal korumanın birleştirilmesini ifade etmektedir. Jacques Delors ASM kavramını 1990'lı yıllarda Amerikan tipi "saf piyasa kapitalizmi" modeline karşı bir alternatif olarak tasarlamıştır (Van Apeldoorn, 2009: 23). Bazı yazarlar AB'nin kapitalizm modelinin saf Anglo-Amerikan modeline değil, daha çok "ordoliberal" Alman modeline benzediğini belirtmektedirler (Van Apeldoorn, 2002: 182). Bununla birlikte, AB'nin kapitalizm modeli Alman modelinin "neo-liberalleştirilmiş versiyonu" sayılabilir, çünkü bu model Almanya'nın korporatist geleneklerini aynı ölçüde içermediği gibi, ileri düzeyde gelişmiş bir refah devletinden de yoksundur.

Neo-Gramsciyen politik-iktisatçılara göre, AB düzeyinde yeni yönetim ve düzenleme biçimleri geliştirilmiştir. Stephen Gill'in "yeni anayasacılık" olarak tanımladığı bu yeni yönetim yapısı bir yandan neo-liberal ilkeleri güvence altına alırken, diğer yandan ulusötesi kapitalist sınıfın çıkarlarını korumak için iktisat politikasını demokratik sorumluluk kapsamı dışında bırakmaktadır. Diğer yandan, Gill'in geliştirdiği bir diğer kavram olan "disipliner neo-liberalizm" ise piyasa disiplini ve doğrudan devlet gücü aracılığıyla bir küresel "piyasa uygarlığının" oluşturulmaya çalışılmasını ifade etmektedir. SGP ve Mali Kompakt gibi cezai yaptırımlar içeren yasal düzenlemelerle ulusal hükümetler sıkı bütçe disiplinine uymaya zorlanmaktadır. Bu süreç sonunda ulusal devletler bağımsız iktisat politikası yürütebilmek sahip oldukları araçların büyük bölümünü kaybetmişlerdir. Dolayısıyla, AB artık yalnızca düzenleyici bir rol oynamamakta, ayrıca ulusal düzeyde seçmenlerin refahını ilgilendiren iktisadi konulara (istihdam, vergiler, sosyal hizmetler) da müdahale etmektedir.

Avro krizi ile birlikte AB'deki neo-liberal hegemonya da krize girmiştir. Neo-liberal kemer sıkma programları ve iktisadi durgunluk AB projesine yüzeysel olarak bağlı kılınan sosyal güçlerin aktif rızasını hızla azaltmış ve hegemonya büyük oranda daralmıştır. Krizin istikrar bozucu etkileri ve tarihsel bloğun daralması karşısında, daha radikal neo-liberal politikalara başvurulmuştur. Nobel ödüllü iktisatçı Paul Krugman'ın vurguladığı gibi, mali kemer-sıkma programlarının dayatılmasının temel amacı krizi çözmek değil, krizi kullanarak radikal neo-liberalizmi AB düzeyinde kurumsallaştırmaktır (Krugman, 2012).

Diğer yandan, Avro krizi sonrası siyasal elitler ve AB kurumları krizin temel nedeni olarak çevre ülkelerin mali disiplinsizliği göstermişler ve neo-liberalizmi daha da derinleştirme yoluna giderek, sosyal refah devletinin son kazanımlarını da ortadan kaldırma eğilimine girmişlerdir. Neo-liberal kemer sıkma politikaları ve AB'nin merkez ülkelerinin “yeni sömürgeci” stratejileri, kriz ülkelerinde büyük bir toplumsal huzursuzluk ve siyasal istikrarsızlık yaratmıştır. AB projesine yönelik muhalefetin büyümesi karşısında, hegemonyanın “baskıcı” yönü kuvvetlendirilmiş ve kriz sonrası kabul edilen mali disipline ilişkin yasal düzenlemelerle “otoriter neo-liberalizm” kurumsallaştırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Avro krizi, egemen sınıflar ve organik entelektüeller açısından bir “ideolojik krize” neden olmuştur. Neo-liberal politikaların krizi çözmek yerine daha da derinleştirdiğinin anlaşılmasına karşın, neo-klasik teoriler ile eğitilmiş iktisatçılar neo-liberalizme alternatif politikalar geliştirememişlerdir. Diğer yandan, neo-liberalizm ulusötesi kapitalist sınıfın iktisat politikası rejimidir ve reddedilmesi bu sınıfın çıkarlarına ve küresel politik ekonominin bu çıkarlar doğrultusunda yapılandırılması projesine doğrudan bir tehdit oluşturacaktır. Avrupa'nın egemen ulusötesi kapitalist eliti ve temsilcileri (ERT), kriz sonrası kurumsallaştırılan radikal neo-liberal mali disiplin politikalarını bütünüyle desteklemektedirler. Diğer yandan, Avro krizi sonrasında AB'nin radikal neo-liberal politikalar izlemesini yalnızca Almanya'nın stratejisi ile açıklamak doğru değildir. Almanya'nın AB içindeki önemli siyasal ve iktisadi ağırlığı inkar edilemez, ancak hem parasal birliğin ve hem de neo-liberal AB projesinin, egemen ulusötesi sosyal güçler tarafından biçimlendirildiği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Arestis, Philip ve Malcolm Sawyer (2011), “The Design Faults of the Economic and Monetary Union”, *Journal of Contemporary European Studies*, 19 (1): 19-30.

Beetham, David ve Christopher Lord (2005), “Legitimacy and the European Union”, Weale, Albert ve Michael Nentwichl (Der.), *Political Theory and the European Union: Legitimacy, Constitutional Choice and Citizenship* (London: Routledge): 15–33.

Bideleux, Robert (2012), “European Integration: The Rescue of the Nation State?”, Stone, Dan (Der.), *The Oxford Handbook of Postwar History* (Oxford: Oxford University Press): 379-405.

Bieler, Andreas ve Adam David Morton (2004), "A Critical Theory Route to Hegemony, World Order and Historical Change: Neo-Gramscian Perspectives in International Relations", *Capital & Class*, 28 (1): 85-113.

Bieler, Andreas (2005), "Class Struggle over the EU Model of Capitalism: Neo-Gramscian Perspectives and the Analysis of European Integration", *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 8 (4): 513-526.

Bieler, Andreas (2006), "What Future Union? The Struggle for a Social Europe", Paper presented at the workshop Concepts of the European Social Model in Vienna/Austria, 9 June 2006.

Bieling, Hans Jürgen (2001), "European Constitutionalism and Industrial Relations", Bieler, Andreas ve Adam David Morton (Der.) *Social Forces in the Making of the New Europe: The Restructuring of European Social Relations in the Global Political Economy* (Houndmills: Palgrave): 93-114.

Bieling, Hans Jürgen (2003), "European Employment Policy between Neo-liberal Rationalism and Communitarianism", Overbeek, Henk (Der.), *The Political Economy of European Employment: European Integration and the Transnationalization of the (Un)Employment Question* (London and New York: Routledge): 51-74.

Bieling, Hans-Jürgen ve Johannes Jager (2009), "Global Finance and the European Economy: The Struggle over Banking Regulation", Apeldoorn, Bastian van, Jan Drahakoupil ve Laura Horn (Der.), *Contradictions and Limits of Neoliberal European Governance: From Lisbon to Lisbon*, Basingstoke (UK: Palgrave MacMillan): 87-105.

Bohle, Dorothee (2003), "A Cold Welcome: The Unequal Terms of Eastern Enlargement", *Global Dialogue*, 5 (3): 19-29.

Bohle, Dorothee (2006), "Neoliberal Hegemony, Transnational Capital and the Terms of EU's Eastwards Expansion", *Capital and Class*, 85: 57-86.

Boltho, Andrea (1982), "Growth", Boltho, Andrea (Der.), *The European Economy: Growth and Crisis* (Oxford: Oxford University Press): 9-37.

Bradani, Davide (2009), "The Rise of the Competitiveness Discourse - A Neo-Gramscian Analysis", *Bruges Political Research Paper No. 19*.

Bruff, Ian (2014), "The Rise of Authoritarian Neoliberalism", *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society*, 26 (1): 113-129.

Bugaric, Bojan (2013), “Europe Against the Left? On Legal Limits to Progressive Politics”, editions Chandeigne, LEQS Paper No. 61.

Busch, Klaus, Christoph Hermann, Karl Hinrichs ve Thorsten Schulten (2013) “Euro Crisis, Austerity Policy and the European Social Model: How Crisis Policies in Southern Europe Threaten the EU’s Social Dimension”, Freidrich Ebert Stiftung, International Policy Analysis, February 2013.

Candeias, Mario (2011), Passive Revolutions vs. Socialist Transformation, Background paper for the Commons-Conference in Rome, 28/29 April 2011, organized by Rosa Luxemburg Foundation Brussels.

Candeias, Mario (2013), “Gramscian Constellations, Hegemony and the Realisation of New Ways of Production and Living”, Rosa Luxemburg Stiftung, Online-Publication, June, http://www.rosalux.de/fileadmin/uploads/pdfs/allg_Texte/Gramscian_Constellations.pdf.

Caporaso, James A. (1996), “The European Union and Forms of State: Westphalian, Regulatory or Post-modern?”, Journal of Common Market Studies, 34 (1): 29–51.

Caporaso, James A. (1998), “Regional Integration Theory: Understanding Our Past and Anticipating Our Future”, Journal of European Public Policy, 5 (1): 1–16.

Cox, Robert W. (1986), “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, Keohane, Robert O. (Der.), Neorealism and its Critics (New York: Columbia University Press): 204–253.

Cox, Robert W. (1987), Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History (New York: Columbia University Press).

Cox, Robert W. (1992), “Multilateralism and World Order”, Review of International Studies, 18: 161–180.

Cox, Robert W. (1993), “Structural Issues of Global Governance: Implications for Europe”, Gilli, Stephen (Der.), Gramsci, Historical Materialism and International Relations (Cambridge: Cambridge University Press): 259–289.

Durand, Cedric ve Razmig Keucheyan (2012), “Bureaucratic Caesarism: a Gramscian Outlook on the Crisis of Europe”, CEPN (Paris) Working Paper 2012-03.

Gill, Stephen (1998), "European Governance and New Constitutionalism: Economic and Monetary Union and Alternatives to Disciplinary Neoliberalism in Europe", *New Political Economy*, 3 (1): 5-26.

Gill, Stephen (1990), *American Hegemony and the Trilateral Commission* (Cambridge: Cambridge University Press).

Grahl, John ve Paul Teague (1990), *The Big Market: The Future of the European Community* (London: Lawrence and Wishart).

Grahl, John ve Paul Teague (2013), "Reconstructing the Eurozone: the Role of EU Social Policy", *Cambridge Journal of Economics*, 37 (3): 677-692.

Gramsci, Antonio (1971), *Selections from the Prison Notebooks*, Hoare, Quintin and Geoffrey Nowell-Smith (Der.) (London: Lawrence and Wishart).

Gramsci, Antonio, Quinton Hoare ve Geoffrey Nowell-Smith (Der.) (1971), *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci* (New York: International Publishers).

Hacker, Björn (2013), "The End of the European Social Model as We Have Envisioned It? Political Economy Principles in Europe May Be Changed by the Economic Crisis Governance", Paper presented at the conference: *Beyond Austerity vs Growth: The Future of the European Political Economy*, University of Sheffield, 1–3 July 2013.

Haas, Ernst B. (1968), *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950–1957* (Stanford, California: Stanford University Press).

Harvey, David (2005), *A Brief History of Neoliberalism* (New York: Oxford University Press).

Hermann, Christoph (2007), "Neoliberalism in the European Union", *Studies in Political Economy*, 79: 61-90.

Hix, Simon (2008), *What's Wrong with the European Union and How to Fix It* (Cambridge: Polity Press).

Holman, Otto (1992), "Transnational Class Strategy and the New Europe", *International Journal of Political Economy*, 22 (1): 3–22.

Holman, Otto (1993), *Integrating Southern Europe: EC Expansion and the Transnationalization of Spain*, Unpublished dissertation, University of Amsterdam.

Kalecki, Michal (1943), "Political Aspects of Full Unemployment", *Political Quarterly*, 14: 322-331.

Keohane, Robert O. ve Milner, Helen V. (1996) 'Internationalization and Domestic Politics: An Introduction', Robert O. Keohane and Helen V. Milner (eds.), *Internationalization and Domestic Politics* (Cambridge: Cambridge University Press): 3-24.

Krugman, Paul (2012), "The Austerity Agenda", *The New York Times*, 31 May 2012, <http://www.nytimes.com/2012/06/01/opinion/krugman-the-austerity-agenda.html> (11.11.2015).

Martin, Andrew ve George Ross (2004), "Introduction: EMU and the European Social Model", Martin, Andrew and George Ross (Der.), *Euros and Europeans: Monetary Integration and the European Social Model* (Cambridge: Cambridge University Press): 1-19.

Mazier, Jacques (1982), "Growth and Crisis: A Marxist Interpretation", Andrea Boltho (Der.), *The European Economy: Growth and Crisis* (Oxford: Oxford University Press): 38-71.

Morton, Adam David (2010), "The Continuum of Passive Revolution", *Capital & Class*, 34 (3): 315 -342.

Overbeek, Henk ve Kees Van Der Pijl (1993), "Restructuring Capital and Restructuring Hegemony: Neo-liberalism and the Unmaking of the Post-war Order", Overbeek, Henk (Der.), *Restructuring Hegemony in the Global Political Economy: The Rise of Transnational Neoliberalism in the 1980s* (London: Routledge): 1-27.

Palley, Thomas I. (2013), "Europe's Crisis without End: The Consequences of Neoliberalism Run Amok", *IMK Working Paper 111-2013*, IMK at the Hans Boeckler Foundation, Macroeconomic Policy Institute.

Ploom, Illimar (2014), "Towards Neoliberal Imperialism? Discussing the Implications of the New European Governance Emerging from the Fiscal Crisis and Administrative Reforms for the Identity of the EU", *Administrative Culture*, 15 (1): 21-38.

Pochet, Philippe ve Christophe Degryse (2013), "Monetary Union and the Stakes or Democracy and Social Policy", *Transfer*, 19 (1): 103-116.

Poulantzas, Nicos (1978), *Classes in Contemporary Capitalism* (London: Verso).

Polychraniou, Chronis J. (2013), "The New Rome: The EU and the Pillage of the Indebted Countries", Levy Economics Institute of Bard College, Policy Note 2013/5.

Risse-Kappen, Thomas (1995), "Bringing Transnational Relations Back In: Introduction", Risse-Kappen, Thomas (Der.), Bringing Transnational Relations Back In: Non-state Actors, Domestic Structures, and International Institutions (Cambridge: Cambridge University Press): 3–36.

Robinson, William I. ve Jerry Harris (2000), "Towards a Global Ruling Class? Globalization and the Transnational Capitalist Class", Science & Society, 64 (1): 11-54.

Robinson, William I. (2005), "Gramsci and Globalisation: From Nation-State to Transnational Hegemony", Critical Review of International Social and Political Philosophy, 8 (4): 559-574.

Ruggie, John G. (1982), "International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic System", International Organization, 36 (2): 379-415.

Scharp, Fritz W. (2002), "The European Social Model: Coping with the Challenges of Diversity", Journal of Common Market Studies, 40 (4): 645–670.

Simon, Roger (1991), Gramsci's Political Thought: An Introduction (London: Lawrence & Wishart).

Stiglitz, Joseph E. (2014), "Europe's Austerity Disaster", Social Europe Journal, 29/09/2014, <https://www.socialeurope.eu/2014/09/europes-austerity-disaster>.

Şenalp, Mehmet Gürsan, ve Örsan Şenalp (2012), "Ulusötesi Kapitalizm: Sermayenin ve Devletin Ulusötesileşmesi ve Türkiye'de Ulusötesi Tarihsel Blok Oluşumu", Praxis, 19: 191-240.

Van Apeldoorn, Bastiaan (1998), "Transnationalization and the Restructuring of Europe's Socioeconomic Order: Social Forces in the Construction of Embedded Neoliberalism", International Journal of Political Economy, 28 (1): 12-53.

Van Apeldoorn, Bastiaan (2002), Transnational Capitalism and the Struggle over European Integration (New York: Routledge).

Van Apeldoorn, Bastiaan (2009), "The Contradictions of Embedded Neoliberalism and Europe's Multi level Legitimacy Crisis: The European Project and its Limits", Apeldoorn, Bastiaan van, Laura Horn ve Jan Drahoukoupil

(Der.), *Contradictions and Limits of Neoliberal European Governance* (London: Palgrave): 21-43.

Van Apeldoorn, Bastiaan (2014), “The European Capitalist Class and the Crisis of its Hegemonic Project”, *Socialist Register*, 50: 189-206.

Van Der Pijl, Kees (1984), *The Making of an Atlantic Ruling Class* (London: Verso).

Van Der Pijl, Kees (1989), “Ruling Classes, Hegemony and the State System: Theoretical and Historical Considerations”, *International Journal of Political Economy*, 193: 7–35.